

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 03398

AVRAHAM REYZEN

N. B. Minkoff

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER

AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

נ. ב. מינקאוו

אברהם רייזען

(דער דיכטער פון ליד)

פארלאג „באדן“

ניו-יאָרק, 1936

פונם זעלבן מחבר :

לידער, פארלאג אינזיך, 1924

אונדזער פיערא, פארלאג אידיש לעבן, 1927

סיסטעם און רעלאטיווקייט אין פאָעזיע (וועגן מיכל ליכטן),
פארלאג אידיש לעבן, 1927

מסעות פון לעצמן שאָטן, פארלאג באָדן, 1936

אברהם ריזען (דער דיכטער פון ליד), פארלאג באָדן, 1936

עסייען וועגן אידישע קלאַסיקער־פּאָעטן (דערשיינט אינגיבן)

Copyright 1936

By N. B. MINKOFF

אברהם רייזען

(דער דיכטער פון ליד)

רייזענס אינהאלט און פאָרם זעען אויס, פון אויבנאויף, זעלבסט-פארשטענדלעך און איינפאך. דערדאָזיקער איינדרוק איז אָבער אַ פארפירערישער. ביים אָפגעבן זיך חשבון, ווערט קלאָר, אַז מען איז געווען אין אַ צושטאַנד פון אַ ווייטער און העכערער איבערוואַנדלונג; אַ לעבן-דערפאַרונג דערבראַכט צו אַ לעבן-דער-קענטעניש; פון דער פשוטער ווירקלעכקייט ביז אַ הויכער באַ-גרייפלעכקייט.

יעדע עמאָציאָנעלע דערפאַרונג, געבויט, ווייזט אויס, אויף אונד-זער פאָרשטעלונג-קראַפט, שאַפט אַ צושטאַנד פון איבערוואַנדלונג. ליינענדיק רייזענען אָבער, שאַפט זיך די איבערוואַנדלונג אזוי אומ-באַמערקט, ניט געזען און ניט געפילט, אַז בלויז ביים באַטראַכטן דעם איינדרוק דערפילט מען, אַז דאָ איז פאָרגעקומען אַ באַווירקונג-פראָצעס ווי דורך אַ טראַנס. דערדאָזיקער אומבאַמערקטער פראָצעס שוועבט הינטער זיין שאַפן, און אין אים ליגט דער סוד פון רייזענס גרויסער מייסטערשאַפט.

דער אינהאַלט פון זיינע לידער איז אַ רעאַליסטישער; די פאָרם איז פשטות פון געדאַנק. ער דריקט אָבער אויס זיין כלומרשט איינ-פאכן אינהאַלט און פשוטע פאָרם אויף אַזאַ אופן, אַז זיי ווערן פאַר-וואַנדלט אומבאַמערקט אין ווייט-אַפגערוקטע בילדער, געדאַנקען און שטימונגען, וואָס שאַפן פערספעקטיוו, און, במילא, אַ געפיל פון שטימונג.

נאָכצופאָלגן זיין „איינפאכן“ מעטאָד איז זייער שווער, ווייל ער איז, ווי פריער דערמאָנט, ניט קיין מערקבאַרער. זיין אינהאַלט און פאָרם קאָן מען נאָך נאָכגיין, ווען מען באַטראַכט זיי ווי אָפּשפיג-לונגען פון דער ווירקלעכקייט, וואָס איז ביי רייזענען בלויז די שאַ-

לעבן. ווען מען זוכט גענוי צו באשטימען זיין אופן פון מיטטיילן זיינע פאָעטישע דערפארונגען, ווערט זיין מעטאָד פּלוצים ווי פּאַר-שוואַנדן פון אונדזער אויג. וויל מען פרובירן צוריק אויפשטעלן אַלע באַשטאַנד-טיילן פון זיינס אַ ליד, אָן זיין אייגנאַרטיקן אופן פון מיטטיילן, קומט פאַר דערזעלביקער פּראָצעס: די פּערספּעקטיוו און געפיל פון שטייגונג ווערן צערונגען. עס ווערט אוממעגלעך ארויס-צוקריגן צוריק דיזעלביקע אָפּגעווייטערטע בילדער, געדאַנקען און שטימונגען, וואָס רייזען שאַפט, בלוז אַ דאַנק זיין אייגנאַרטיקן אופן פון מיטטיילן. הינטער זיינע קאַנקרעטע און איינפאַכע ווערטער און פּרעמס באַזיצט רייזען אַ שפּע ניט-באַמערקטע און פאַרשידנ-אַרטיקע באַציאונגען — דאָס איז דער ערשטער געדאַנק, וואָס שאַפט זיך, בעת מען פרובירט צו לייזן די פּראָבלעם פון אומבאַמערקטער איבערוואַנדלונג. דערדאָזיקער ערשטער געדאַנק ווערט באַלד אַר-בערגעטראַגן אויף די תנאים, וואָס אונטער זיי האָט רייזען געשאַפן זיינע ווערק. זיינע פילע באַציאונגען קומען צו אים פון דעם, וואָס אים איז אויסגעקומען דורכצוגיין און, אַ דאַנק זיין פילבאַרן גע-שמאַק, פאַרהיטן אין זיך אַלע שטאַפלען פון דעם רעאַליסטישן קאָ-לעקטיוו-באַגריף ביז דער ראַמאַנטישער יחידישקייט, וואָס אונדזער פּאָעזיע האָט דערפאַרן אין איר אַנטוויקלונג ביז דער וועלט-מלחמה.

זיין מייסטערשאַפט אָבער באַשטייט אין דורכפירן זיינע פיל-פּאַכיקע באַציאונגען מיט דער העכסטער עמאַציאָנעלער אָרדענונג און באַגרייפּלעכקייט. ער פאַרפאַרטיקט זיי טראָץ יענע שוועריקייטן, וואָס באַווייזן זיך אויפן וועג פון איינעם, אויף וועמעס גורל איז אויס-געפאַלן צו זיין אַ פּיאַנער און אַן איינפונדעווער, אַ שליסער פון אַ פּעריאָד און אַן אָנזאַגער און צוגרייטער פון נייע וועגן.

דעם פּיאַנער, ווי דעם שליסער פון אַ פּעריאָד, איז שווער ביי-צוקומען פאַרשידענע אומגינסטיקייטן, וואָס קומען אים אַנטקעגן. זיין בילד בלייבט אָבער גאַנץ און דער רעזולטאַט ווערט דאָך ניט צעשטערט. אַנדערש איז אָבער מיט דעם, וואָס טראַגט אויס מיט זיך די קריסטאָליזאַציע פון זיין עפּאָכע. ביי אים צעפאַלט דאָס

בילד אין א סך געזיכטן, אפילו אין סתירות און אין פילע שטרעממען פון בייטנדיקע דוכטענישן. דאָרט, וואו עס ענדיקט זיך דאָס וויסן פונם פּיאָנער אָדער סומירער, הייבט זיך אָן דער אומפאַרשטענד-לעכער פאַרלאַנג אָפּצוזונדערן זיך פון דעם וויסן, זיך צו דערשפירן אין דער ספּער פון אומבאַטראַטענער און אומבאַגריפענער אָנונג. זעט ניט אויס דער וועג פון יעדן שאַפנדיקן וואַנדערער, יעדן קרייס-טאַליזאַטאָר, ווי אַ שטענדיקער אויפלוזיכט פון פענטענדיקע און צויר-בערנדיקע רעגונגען? און פאַרפירן דען ניט דיִדאָזיקע רעגונגען אין פאַטאַלע גרייזן און ווידערשפּרוכן, ביז דורשט געבערט אַנטפּלעקונג, און ביז די כישור־בליצן ווערן אונטערוואָרפן דער באַזיניקונג? קאָן מען דען אַנדערש פאַרוואַנדלען זיך אַליין פון אַן אומבאַשטימטקייט אין אַ דורכזיכטיקער וויזיע, אויב ניט דורך אונטערוואַרפן זיך אַליין דער באַזיניקונג, דער עמאַציאָנעלער אָרדענונג? וויפּל טעותן און קאָנפּליקטן זוכן זיך אויסצולעבן, זיך באַרואיקן און אויסגעגלעט צו ווערן אין אַ פּול און פאַרגאַנצט בילד. און דאָס ווערט געזוכט אין דעם מאַגישן פייער פונם באַוואוסטזיין. זוניקט דען ניט הינטער יעדן טראַכטן, אפילו דעם מעטאָפיזישן, דאָס קלאַרע אָנגעזיכט פון אַ באַשטימטער פאַרשטעלונג?

אין דערזעלביקער דעקאַדע, ווען די פּאָטערס פון דער מאָדערנער אידישער פּאָעזיע האָבן אָנגעמערקט אירע טריט, באַווייזט זיך רייזען צווישן זיי מיט זיין קינסטלעריש פּאַרמולירן דעם כלל־גייסט פון זיין צייט. אַ פּיאָנער צוזאַמען מיט זיי, דאָך טיילט ער זיך אינגיכן אָפּ פון זייער גרונט־באַציאָנונג: די פאַראַלגעמיינערונג פונם כלל. פאַר אים איז די גענעראַליזאַציע שוין דעמלט געווען אַ דערקרייכט און זעלבסטפאַרשטענדלעך וויסן. ער, דער צוקונפטיקער אינסטאַלירער פון זיין עפּאָכע, לאָזט זיך אַוועק אויף פאַרשידענע וועגן, בייוועגן און שטרויכלונגען. ער זוכט נאָכצושפירן און זיך פאַרייניקן מיט די פאַרשידנאַרטיקע און ווידערשפּרעכנדיקע איבערלעבונגען פון דעם איינצלנעם.

צו זיין אַ דיכטער, וואָס אין אים און דורך אים ווערן אויסגע-

קריסטאליזירט די עמפינדלעכקייטן און סתירות פון זיין עפאכע, און דערביי ניט ארויסווייזן אפילו קיין סימנים פון צעריסנקייט און כאָר אָס, איז אַ באַווייזן: 1) פון קלאָרן עמאַציאָנעלן אויפנעמען איינ־דרוקן, און 2) פון אָרדענונגפולער באַגרייפלעכקייט. די דאָזיקע צוויי מעלות זיינען דער גרונט־שליסל פון ריזענס אויסערנגעוויינלעכער אויפריכטיקייט. עס איז גענוג צו דערמאָנען זיך אין זיינע אַוטאָ־ביאָגראַפישע לידער, כדי איינצוזען מיט וואָס פאַראַ גרויסער איינ־פאַכקייט ער שטרייכט אונטער זיין סביבה, זיין הייס־טראַדיציע. אמבולסטמן זיינען יענע שורות, וואו ער ווייזט אָן ווי אוממעגלעך ס'איז פאַר אים צו באַזיצן „שיינקייט“ אין זיין פּאַעטישן באַנעם. די דאָזיקע גרויסע פּשטות און, נאָכמער, דאָס אָנווייזן אויף די טעמים פון זיין „אומקינסטלערישקייט“, זיינען ניט נאָר אויבנאויפיק רירנ־דיק. זיי זאָגן ערות וועגן יענער עלעמענטאַלער אויפריכטיקייט, וואָס פאַרגיטיקט די פּאַעטישע קלאָר־קייט און געבערט אַ העכערן באַדייט. דאָס זיינען פאַרטיפטע מאַרק־שאַנאַלישע מאַטיוון.

„ווי קום איד צו שיינקייט? פון וואַנען, מיין קינד!
 דער וועג צו די פעלדער — דורך גויים און הינט ...
 די גאָס איז געווען אַזוי אָרים און וויסט,
 ביי איטלעכער טיר נאָר — אַ בערגעלע מיסט ...
 (ווי קום איד?)

„נאָכט און קאַלט. דאָס קליינע שטיבל
 קוקט ווי אַ גרויסער קבר אויס,
 און דאָס אָרימע געזינדל
 קאַן פון דאָרטן ניט אַרויס.

שישפילט דער ווינט אַ מתים־נגון
 הינטער שטיבל אויף דער גאָס,
 און די מתים אין דעם שטיבל
 האַרן צו אָן צער, אָן כעס ...”

(נאָכט און קאַלט)

ריזענס זעלבסטקריטיק, ווי מען זעט עס אין זיין דירעקטן אופן פון באהאנדלען דעם מאטעריאל, איז א זעלטענער פאל אין זיין סביבה. עס איז אן שום צווייפל, אז יעדער קינסטלער מוז פריער אָדער שפעטער זיך פארטראַכטן וועגן דעם באַדן און די גרענעצן, וואָס זיין טראַדיציע האָט פאר אים צוגעגרייט. ריזענס פערזן באַ-וויזן גרינמלעך, אַז ער פאַרלירט קיינמאָל ניט פון אויג זיין געירשנטע טראַדיציע. ער ווייס ווען זי שמערט און פילט ווי זי העלפט. ער איז דערפאַר טיפֿ-אויפריכטיק וועגן זיינע פערזענלעכע כלומרשטע „באַגרענעצונגען“. ער גייט קיינמאָל ניט אַרויס פון זיינע אייגענע אָנגעצייכנטע ברעגעס. ער געהערט צו דעם וואָס ער שאַפט, און איז אַ טיפֿ דערפון. אין זיינע לידער זיינען ניטאָ קיין בולטע ריי-קייטן און איבערטרייבונגען, אַזעלכע וואָס האָבן צונישט געמאַכט אַ סך לידער פון וויכטיקע דיכטער פון זיין צייט. ריזענס שטריך ניט צו רייסן זיך אַריבער די גרענעצן פון זיינע מעגלעכקייטן ליגט ניט דוקא נאָר אין זיין טעמפּעראַמענט, וואָס האָט זיך אויסגעפאַר-מירט אונטער די „אַרימע און וויסטע“ לעבן-באַדינגונגען. דער שטריך ליגט גיכער אין זיין קינסטלערישער אָנשישקייט. זוכן און געפינען די גרענעצן און באַגרענעצונגען פון דער אייגענער ענערגיע היט זיך ער אָפט אָפּ פון אומזיסטע געוואַנטקייטן און צוועקלאָזע דורכפאַלן. אַזאָ זעלבסטקריטיק, צוזאַמען מיטן אָנשטרענגען דעם גאַנצן פּאָ-עטישן כוח צו קולטיווירן דעם באַשערטן שטח, איז אַ הויכע מדרגה. דאָס מיינט: מוט, אויפריכטיקייט און אמתע באַשיידנקייט. אָבער דאָס וויכטיקסטע דערביי איז די קינסטלערישע פילבאַרקייט און פאַר-שטייעניש.

„און מײן לעבן איז געגליכן,

צו אַ לאַמפּ מיט ווייניק נאַפט :

ווערן ווערט ער ניט פאַרלאָשן,

ברענען האָט ער ניט קיין קראַפט !...“

(לעבן ווילט זיך)

ריזענס פילבאַרקייט צוזאַמען מיט זיין פּאַעטישער קלאַרקייט האָבן

גענערט זיין זעלבסט־קריטיק. זיי האָבן אים אויך אָפּגעהיט פון אַ מעגלעכער כאַאָטישקייט. דאָס בילד ביי זיינע פּאָרלויפער איז ניט געווען סימבאָליש און ניט פילגעזיכטיק. עס האָט געהאַט די אייגנ־שאַפטן בלוז פון פּערזאָניפיקאַציע. די פּרטים פון דעם בילד האָבן זיך בולט ניט אַרויסגעזען. זיי האָבן זיך ניט באַוווּזן אין שאַרפּן רעליעף און זיינען ניט געווען פאַרטיפּט. דאָס בילד אין דער פּאָר־עזיע פון זיין צייט איז אין מערסטע פּאַלן געווען אַ כּלל־גענעראַל־זאַציע. רייזען האָט זיך ניט באַנונגט מיט דערדאָזיקער אומקלאַרער פאַראַלגעמיינערונג. ער האָט זיך אַוועקגעלאָזן צו דערקענען די פּרטים פון דעם כּלל. זיין וואַנדערוועלט איז געוואָרן פאַר אים אַ לאַבירינט פון אַן אומענדלעכער צאָל איינצלנע געזיכטער, אין וואָס זיין כּלל האָט זיך אָנגעהויבן אויסשילן. צייטנווייז האָבן די גע־זיכטער אויסגעזען ווי סתירות, ווי כאַאָס. זיין פילבאַרסקייט און קלאַרסקייט האָבן אים דאָ געהאַלפּן. יעדע דערשיינונג און יעדער יהיד פון דער כּלל־גענעראַליזאַציע ווערט ביי רייזענען ניט נאָר אַן אַרויס־געהויבענער אָדער פאַרטיפּטער פּרט, נאָר טאַקע אַ פּולער, זעלבסט־שטענדיקער איינס. דער איינס בלייבט אָבער שטענדיק אין זיין פּולקאָמער אָנגעהעריקייט צום גאַנצן כּלל.

דערשיינונגען און איבערלעבונגען ווערן פאַר רייזענען אַנט־פּלעקט איינציקווייז. זיי ווערן פון אים אויפּגעכאַפּט אין איינצלנע אָנבליקן, און אויסגעדריקט ווי איינצלנע דערפאַרונגען פון דער פיל־געזיכטיקער רעאַליטעט. די ווירקלעכקייט, וואָס גייט דורך רייזענען פּסיכיק, דאַרף ווערן פאַר אים, ווי פאַר יעדן מענטשן, פריער פאַר אַלץ אַ ריינ־סוביעקטיווע דערקענטניש. דאָס דערקענטע ווערט איינס מיט אים אַליין. דאָך ניט ענג און פּערזענלעך־איכיש. זי ווערט ביי אים אַ פּאָעטישע זאַכלעכקייט, אויסגעמאָן סיי פון אומבאַשטימט־טער סוביעקטיווער קרענקלעכקייט, סיי פון בלענדענישן און ראַשי־קיטן. רייזענען פּאָעטישע דערקענטניש איז אַ רעאַלע פּאָעטישע חכמה.

ביי קיין אידישן דיכטער איז ניט פאַראַן אַזאַ שפע לידער, וואָס

רירט אן אזוי פיל און אזעלכע פארשידענע מאַמענטן פון זיין לעבן. די לידער ברענגען ארויס פון יעדן מאַמענט די לעבן-חכמה פון דעם דיכטערס דערפארונג. און קיינער אין דער אידישער פּאָעזיע איז ניט און קאָן ניט זיין אזוי פּראָדוקטיוו ווי ער, און דאָך דערביי ניט אַריינפאלן אין אַ פּאָעטיזירנדיקן פּערזן-זשורנאַליזם.

עס וואָלט געווען אַ טעות צו באַטראַכטן רייזענען פאַר אַן אינ-דיווידואַליסט, אין דעם זין, ווי מיר זיינען געוואוינט געווען צו באַ-נוצן דעם טערמין. דאָ דאַרף אינדיווידואַליזם ניט פאַרשטאַנען ווערן אינם ענגסטן זין: אַן אַרויסשטעל פון ענאַצענטרישקייט, אַ פּרימי-טיווער אופן פון אָפּגעבן זיך מיט זיך, מיט די אייגענע גלוסטונגען און פאַרלאַנגען. צו דער קאַמענאַריע טאָר מען רייזענען בשום אופן ניט צורעכענען. רייזען איז דער אינדיווידואַליסט פון קאַסמישן אָפּ-בילד, און ניט דער אינזייטיקער סוביעקטיוויסט. ער איז דער דע-טאַליזירער פון איינצלנע פּאַזעס פון דער גרויסער קאַסמישער אָנגע-העריקייט. ער ווערט ניט דער בלוטלאַזער, צימערדיקער פאַרצווייפ-לער. ער איז ניט קיין קרבן פון אַן ענאַאיזם, וואָס איז אונטערוואָרפן דעם שפּיל פון דרויסנדיקע רעגונגען, אויף וויפּל זיי פאַרשאַפן לינ-דערונג בלויז אים אַליי. ער איז דער רעאַליסט, וואָס צעאיינצלט און דערהויבט מאַטיוון און טיילן פון דער ווירקלעכקייט. ער רעאַגירט באַוואוסטזיניק אויף יעדער דרויסנדיקער רעגונג. ער נעמט-אויף איינציקווייז דאָס לעבן-דערפאַרענע אין איר ווירקלעכקייט-באַדייט. אָבער ניט דאָס איז די סיבה, וואָס ער ווערט ניט כאַאָטיש אין זיין אויפגעמען אלערלייאיקע איינדרוקן. ער איז טאַקע ניט קאַלידאָס-קאַפּיש אין אויפכאַפן דאָס לעבן. זיינע אַנאַאַליקע איינדרוקן זיינען אָבער פול מיט קעגנזאַצן און פאַרשידנקייטן. ניט צוגעבונדן צו אַן אינזייטיקייט, צו אַ באַשטימטער איין-ליניקייט, לעבט ער זיך אויס אין יעדער רעגונג, וואָס רירט אים אָן. דאָ קומט פאַר די פאַרבליענ-דעניש פון זיין פּשטות. זיינע טעמעס און זיין פאַרם זעען אויס צו זיין איינפאַכע. זיינע טעמעס זיינען איינפאַכע, אָבער פאַרשידנ-אַרטיקע און קעגנזעצלעכע. אָבער זיין רעאַגירן אויף יעדן אָנריר

איז אזוי קאמפליצירט, און מערסטנטייל, זעען אויס זיינע רעאקציעס ווי אומבאשטימטע און ניט גענוי־דערקענטע באפארבונגען. און דאך זיינען זיי ניט אין דעם צושטאנד פון ווירואר און ווערן געהאלטן אין פולער הארמאנישקייט, בלויז א דאנק זיין באשטימטער און גענויער פאָרם, וואָס רוט אויף קלאַרקייט.

רייזען שאַפט מיט זיך אַ זעלטענע געלעגנהייט צו באַטראַכטן אַ סתירה, וואָס איז שווער אָנצוכאַפן און וואָס איז אין דערזעלביקער צייט אַ פּראָדוקט פון האַרמאָניע. ווי מיר האָבן פריער דערמאָנט: אומבאשטימטע און ניט־גענוי־דערקענטע באפארבונגען פון זיינע רעאקציעס ווערן אריבערגעטראָגן אין דער ספּער פון אַ באשטימטער און גענויער פאָרם. פאָרם דאַרף דאָ פאַרשטאַנען ווערן ווי אַ קינסטלעריש־דערלייזטע באַגרייפֿלעכקייט. די טעמעס, ווי איינפאַך זיי זאָלן ניט זיין, ווי פאַרשידנאַרטיק און ווי ווידערשפּרעכנדיק; די רעאקציעס פון יעדן שטריך אָדער פונם גאַנצן געוועב ווי סתירהדיק; איז אָבער די פאָרם יענער כוח, וואָס נעמט דאָס אַלץ אַרום און האַלט עס אי פריי, אי סאָליד, פילבאַוועגנדיק און דאָך סטאַביל. די פאָרם איז דאָס פולע פנים, דער גאַנצער מהות פונם דיכטער. ווען מען דערקענט גענוי די אַלע פונקציעס און באַשטאַנדטיילן פון רייזענס טעמע, רעאקציע און פאָרם, דערקענט מען אויך, אַז אַלע קנייטשן און צוזאַמענשטויסן אין זיינע טעמעס און מאַטיוון זיינען אין דער אמתן קנייטשן און צוזאַמענשטויסן אין די גרענעצן פון איין באשטימטן, אויסגעשפּראַכענעם קינסטלערישן באַראַקטער.

עס איז וויכטיק אָנצואַווייזן אויף די שייכותן צווישן פאַרשידענע איינהייטן אין רייזענס לידער. אמבולטסטן טרעט אַרויס זיין אינ־דיווידעל באַנעמען דעם עבר און עתיד אין צוזאַמענהאַנג מיט דער קעגנוואַרט. יעדער מאַטיוו פון אַ פאַרגאַנגענער פּאַסירונג, אָדער פון אַ פאַרטראַכטונג אין דער צוקונפֿט, דינט פאַר אים ווי אַן אָפֿ־שפּיגלונג: זי ווערט אַן אַלעגאָריע פון דער קעגנוואַרט. דאָס וואָס ער האָט דערלערנט אין דעם עבר און וואָס ער פאַרטראַכט אין דעם

עתיד פארוואנדלט ער אין באשטימטע עטאפן פון זיין ווירקלעכקייט. דער ווערב ווערט געברויכט אין דער איצטיקער צייט און דערמיט שאפט זיך דער איינדרוק פון דינאמישקייט, דירעקטקייט, נאָענטקייט און באשטימטקייט.

זיין קעגנווארט איז אַ דערנענטערונג פונם עבר און עתיד, פון ווייטע קאטעגאָריעס, וואָס זיינען אומבאשטימט און אַטמאָספּעריש. דערפאר זעען אױס זײַן דינאמישקײט, דירעקטקײט, נאָענטקײט און באשטימטקייט פון דער איצטיקער צייט אינפאך בלויז פון אויבן-אויף. אין גרונט זיינען דאָס אָבער שייכותן פון פארשידענע איינ-הייטן, צייטנווייז אפילו קעגנזעצלעכע, אָבער אַלץ אין די ראַמען פון אַ באשטימטער פאָרם, — אין דעם פאַל זײַן קעגנווארט, זײַן רעאַ-ליסטישער וועלט-באַנעם.

אַן ענלעכן ביישפּיל פון פּילפאַכקײט און כמעט פון ווידער-שפּרעכלעכקײט זעען מיר אין זײַן מאָטיוו פון איראָניע. אין זײַן ליד „זײַנע וואונדער“ טרעט זײַן איראָניע ארויס אַ ביטערע (ניט קיין פאַרביטערטע) און אַ טראַגישע. רײזען שפּעט אָפּ פון גאָטס וואונדער, „זײַ זײַנען גרויס אַז די וועלט — זי האַלט נאָך אױס...“ און

„אַז ער זעט דאָס אַלץ און שווייגט,

האַט ער זעלבסט זיך איבערשטייגט...“

און אָט ווערט דאָסזעלביקע געפּיל פאַרביטן אויף אַן איראָניע, וואָס גרענעצט זיך מיט רחמנות און ביטול. זײַענדיק פאַרוואונדערט פון דעם, וואָס עס ווערט פינסטערער אויף דער גאס פאַרטאָג, ווען „ער איז שטיל אַהיים געגאַנגען“, באַמערקט ער אַז

„עס איז אַ מענטשעלע אַ קליינס :

האַט עפעס אין דער האַנט געהאַלטן

און מיט אַ בײַזן בלאַז און קאַלטן

געלאָשן האָט ער אײַנס נאָך אײַנס.

מײַן גליק איז דאָן געווען גרויס ;

ווען אײַך פאַרשלאָגן ווי אַלע נאַרן,

וואָלט איד דאָך קיינמאָל ניט דערפאַרן,
ווער סילעשט פאַרטאָג לאַמטערנעס אויס...

(פאַרטאָג)

אין זיין ליד „פאַרנעבונג“ זעען מיר גאָר אַן אַנדער אויסזען
פון זיין איראָניע. גוטמוט און פאַרגעבונג פאַר די מענטשלעכע שפּיר
לערייען מיטן זיך צוזאַמען מיט סקעפטישקייט און שיר ניט מיט
ביטול צום לעבן:

„גיב זיך אָפּט אַ ביזער,
אַבער ניט צופיל!“

דען די קינדער שפּילן,
ביז טיפּאַרגייט די זון,
און זיי גייען שלאָפּן —
ס'איז קיין ביז דערפון.

(פאַרגעבונג)

און אַט גאָר אַן אַנדער אויסזען. אומהיימלעך ווערט פון זיין
איראָניע וועגן דעם פּילאָסאָף, וואָס האָט אויף יעדער פּשוטער פּראָגע
וועגן סאַציאַלן אומגלייך און נויט, געענטפּערט, גריבלענדיק זיך, און
פּיל־באַדייטנדיק: „נעם טיפּער די פּראָגע, נעם טיפּער די זאַך...“

אַזוי זיינען יאָרן געשוואונדן אַלץ מער,
געפרעגט האָט זיך יענער, געענטפּערט האָט דער...
ביז וואָנען איינמאָל איו אַ פינצטערער נאַכט
האַט דער פּילאָסאָף זיינע אויגן פאַרמאַכט...

געגראָבן אַ גרוב האָבן קברים־לייט צוויי —
דער חבר געשטאַנען איז האָרט נעבן זיי...
און ס'האַט זיך געדאַכט אים אַזוי ווי ער הערט
אַ שטיק פון דעם טויטן: גראָבט טיפּער די ערד...“

(דער פּילאָסאָף)

אַזוי זיינען זיך סותר אין רייזענס איראָניע: גוטמוט און חוזק,

רחמנות און ביטול, מיטגעפיל און וויציקייט. און די אלע אָנגעזיכטן פון זיין איראָניע האַלט ער אין לאַגישער האַרמאָניע, אין די ראַמען פון אַ גאַנצקייט, פון זיין פאַרם, וואָס דריקט איינגטלעך אויס זיין באַגרייפלעכקייט. אזוי איז מיט זיינע אלע מאַטיוון. צוליב די פאַרשידנאַרטיקייטן פון זיינעם אַ מאַטיוו, האַרמאָניש דורכגעפירט, ווערט זיין שאַפן באַרייכערט. זיינע סתירות שאַפן בייטנדיקע און מיניענדיקע גאַמעס, וואָס ס'איז שווער אָנצוכאַפן. פינקטלעך אין דער טעמע און רייזנדיק־אומזיכער אין זיינע ענטפערס, לויכט רייזען אויף ווי אַ לעבן־חכם, וואָס האָט „נאָך אין לעבן פיל אַרבעט, פיל פליכטן“ און זוכט „וואו זאָל איך זיך מיט מיין שיפּל, מיט מיין שיי־פעלע זיך שטעלן?“ און פּלוצים — אַ זאַרגלאָזער („זאָל עס פריי און האַסטיק פליסן“), אַ באַהעמער, וואָס וויל פאַרגעסן נאָרמעס, מוסר, און וועמעס לעבן הייסט אים :

„קלאַפּ איר אַלע לעבנס־טירן,

און ניט קלער וואוהי זיי פירן . . .“

(פריי זיך בחור)

אַ סענטימענטאַלער, וואָס האָט „אַלעס פיינט, וואָ לייכט און פינקלט“, וואָס האָט נאָר ליב דאָס וואָס „אַרים און עלענדר, דאָס וואָס מען דאַרף באַוויינען...“, דערקלערט ער זיך מיטאַמאָל פאַר אַ ניכר טערן און פאַר אַ פאַרפאַלגער

„איך בין ניכטער און מיר זעט זיך

וואָס איר טוט,

און איך הער אַ קול עס בעט זיך :

שווייג קיין בלוט.

יענעס קול נאָר מוז איך פאַלגן

כיפיל אים מיט,

און אָן אויפהער וועט פאַרפאַלגן,

אייד מיין ליד . . .“

(צו שיכורים)

און אָט דערקלערט ער זיך פאר א שטרענגן און אומסענטימענטאלן,
„איך בין קיינמאָל סענטימענטאַל,

און דער לבנהס געלבן שיין
פארטרוי איך ניט מיין האַרצנס־פיין.

און גיט דאָס האַרץ אַמאָל אַ קלעט, —
דאָס אויג איז אָן אַ טרער,
איך בין אַ זון פון דער וואָך און שטרענג:
קיי דומע שטיק, ווען ס'ווערט מיר ענג !”

און אָט וויל ער ווייזן פאַרקערט, ווי סענטימענטאַל ער איז :

„און דאָך, מיין פיל געליבטע, דאָך :
כיגעפיר אַ שטיקעלע פאַפיר
געשריבן לאַנג פון דיר צו מיר
און קען אויף אויסווייניק שוין לאַנג —
ווי ווערט מיר יום־טובדיק און באַנג !
און דאָס געשריפט צום האַרץ איך דריק
און בענק און וויין פאַר וויי און גליק !”

(איך בין קיינמאָל סענטימענטאַל)

אָט הערן זיך אין זיינע לידער הכנעהדיקע „ווערטער, שטיק, גע-
וואויגן, ווי עס פאַסט פאַר אונדז קבצנים“, די שרעק צו זינגען זיין
ליד אין כאָר („עפעס הער איך“) און אָט זיין גארן צו הערן דעם
שטורעם „מיט די שרעקן“, מיטן „דונערן און וועקן“ („שטורעם“).
אָט איז ער גרייט צו פאַרגעבן דעם בייזן („ווען“, „פאַרגעבונג“) און
אָט איז אַ שבועה „צו פאַדערן חשבון פאַר איטלעכן לעבן פון בלור-
טיקן לאַנד...“

די טעמע פון

"כיטראָג אַ האַרץ פול ליבע,

כיבין מיט ליבע רייך :

גוטע מענטשן, שלעכטע —

אַלע זיינען גלייך."

נייט מיט דער טעמע:

"דריקער צו פאַרדאַמען

און געפאַנגשאַפט פּלונן..."

(דער אָדלער)

יאוש, פעסימיזם, אויסנעדריקט אין ווערטער, וואָס קלינגען ווי

אַנגענומענע פאַקטן, זיינען אָפט דעם דיכטערס געמיט־צושטאַנד :

"איך ווייס נאָר פאַרשיחלט

איז אַלץ און פאַרדאַרבן..."

(איך ווייס ניט)

"אייביק בלייבן נאָר די צרות,

"אייביק בלייבט דער טויט אַליין..."

(און דער זומער..)

זיי ווערן אָבער פאַרכיטן פון אַ שטאַרקן גלויבן אין דער "צייט פון

ליבע און פון שלום" (דאָס נייע ליד), אז "דורך די פלאַמען קוקט

אַרויס ס'נייע, פרייע, העלע הויז!..." (שטורעם). רייזענס רוף איז

פול מיט האַפענונגען :

"זע ווי ס'ווינקט דער נייער וועג..." (בלאָנדזשען)

"שטייט צו לעבן אויף וי" (די קירכ־גלאָק)

הגם רייזענס טעמאַטיק האָט געקוואַלט פון די טיפּסטע גרונטן

פון פאַלק, איז זיין מעטאָד, אין די ערשטע יאָרן, געווען דער אַל־

געמיינער משכיליש־געזעלשאַפטלעכער: אַ מין פּרימיטיווער רעאַליזם,

אַפטיילנדיק זיך פון דעמאָזיקן באַגרענעצטן מעטאָד, האָט ער אָבער

אין די פילפאַכע באַשטימטע און איינצלענע געזיכטן פון אַ דערשיי־

נונג געפונען די גענאַרטע עסענץ. ער האָט טאַקע מיטגעטראָגן מיט

זיך דאָס, פון וואָס ער האָט געוואַלט אוועקניין; אָבער דערפאַר האָט

ער אין די צעאיינצלטע געזיכטן פון א דערשיינונג דערזען אלץ קאָנ-
 צענטרירטער און בולטער, פרטיותדיק און מענטשלעכער. פארענט-
 פערט דאָס ניט דעם פאָקט, וואָס רייזען האָט דערזען דאָס פאר-
 צווייגטע און דאָס פארפלאַנטערטע אין דער געזעלשאַפט — אַמ-
 נאָענטסטן, אַמאינטימסטן? אָבער די נייע פראַבלעם פון אַן אינ-
 טימער און נאָענטער ווירקלעכקייט, האָט דאָך געזוכט אַ נייעם אויס-
 דרוק, אַ נייעם מעטאָד. דאָס האָט געמוזט פירן צו אַ פארטיפטער
 סוביעקטיווקייט, ווי אַן עסענץ־טייל אין דער רעאַליסטישער ספערע.
 דאָס האָט געפירט צו זיין דערווייטערן זיך פון אַלגעמיין־אַנגעוואָר-
 פענע שטריכן. די דערשיינונגען אין דער געזעלשאַפט באַנעמט ער
 טיף פערזענלעך.

אויפכאפנדיק יעדן טייל און באַריר פון זיין ווירקלעכקייט, פאר-
 צייכנט רייזען דעם איינדרוק צוזאַמען מיט זיין אייגענעם ענטפער
 אויף דעם איינדרוק. דערפאר ציטערט אַן אינטימער אָפשיין הינטער
 רייזענעם לידער. ער איז פאַרחושט אין יעדן פרט; ער איז פאַר-
 שלונגען אין יעדער איבערלעבונג, מיטן ענטפערן
 „... נייע גגויס
 צום אייביקן טעקסט“.

(דאָס אייביקע ליד)

אַ דאַנק רייזענעם באַרירן די פאַרשידנאַרטיקע איינצלהייטן פון
 דער ווירקלעכקייט ווערן זיין אינהאַלט, מאַמוזן און פאַרם באַריר-
 כערט און אויסגעברייטערט. זיי קריגן נייע אינטאַנאַציעס און נייע
 באַפאַרבונגען. כדי דאָס צו דערזען איז נויטיק פריער צו פאַרענט-
 פערן פיר פראַגעס:

- 1) ווי אזוי האָט זיך געביטן רייזענעם פאַעטישער געדאַנק?
- 2) וואָס איז געווען זיין לייט־מאָטיוו?
- 3) וואָס זיינען געווען זיינע איינדרוקן? און
- 4) ווי אזוי האָט ער געענטפערט אויף זיי?

מען דאַרף געדענקען, אַז רייזען האָט געשאַפן אונטערן צייכן
 פון אַ פולן צייט־אָפשייט:

- 1) ווי אַן אָנהייבער אין אַ נייעם דרך,

(2) ווי א פורעמער פון דעמוזעלביקן דרך, און

(3) ווי א סומירער פון זיין עפאכע.

צוליב די סיבות האָט זיין פּאָעטישער געדאַנק זיך פּאַנאַנדערנעוויקלט אין דער פּולסטער רייפּקייט, און איז, נאָ-טירלעכערהייט, דורכגעגאַנגען דעם טראַדיציאָנעלן, דעם קריי-טישן, דעם פּאָזיטיוון און דעם אידעאָליזירטן אופן פון טראַכטן. אזוינאָך קאָן מען דעם גאַנצן רייזענען דערזען קלאָר דורך אַלע זיינע אומציייליקע סתירות. מען דאַרף בלויז נאָכגיין דער אַנט-וויקלונג פון זיין טראַכטן. עס איז וויכטיק אונטערצושטרייכן, אז יעדע פון די פיר שטופּעס פון רייזענס טראַכטן האָט ניט דורכגע-מאַכט איר גרענעץ-באַשטימטע אַנטוויקלונג. יעדע שטופּע, נאָך איר אָפּטרעטן, האָט געלאָזן אויך סימנים פון דער פריערדיקער אַנטוויק-לונג. און יעדע שטופּע, בעת איר רייפּקייט, האָט געטראָגן אין זיך אַנזאָגן פון דער שפּעטערדיקער באַנייאונג. רייזען האָט דאָס אַלץ אויסגענוצט: ער האָט געהאַלטן אין איין מאָדולירן, באַרייכערן, בייטן. און אזוי איז ער דורכגעגאַנגען דעם:

(1) פרימיטיוון רעאליזם,

(2) קריטישן,

(3) פּאָזיטיוון, און

(4) דעם ראַמאַנטישן רעאליזם.

זיין טראַדיציאָנעל טראַכטן האָט ער שנעל פאַרלאָזן. די פאַר-אַלגעמיינערונג פונם כלל, די אַבסטראַקטע גענעראַליזאַציעס, דער פריי-מיטיווער רעאליזם — דאָס אַלץ האָט אים ניט צופרידגעשטעלט. דאָך האָט ער זיין טראַדיציע געצאָלט מעשר.

די פּאָלגנדיקע שורות קאָנען אונדז דינען ווי אַ ביישפּיל. דער פאַרלאַגעמיינערטער כלל ווערט דאָרט פּאַרמולירט ווי „די גאַנצע וועלט“; די אַבסטראַקטע גענעראַליזאַציע ווערט אויסגעדריקט אין דעם בילד „וואַלט איך דאָן די וועלט די גאַנצע איינגעלאָדן אין מיין הויז“; און דער פרימיטיווער רעאליזם ליגט אין דעם, וואָס ער באַ-שרייבט דירעקט און איינפאַך ווי אזוי ער וואַלט געהאַנדלט און גע-רעדט מיט דער וועלט:

„ווען די גאַנצע וועלט וואָלט ליידן
גוט אַליין זאָל מיר זיין בלויז :
וואָלט איד דאָן די וועלט די גאַנצע
איינגעלאָדן אין מיין הויז.

איד וואָלט טרייסטן זי און צערטלען.
און געזאָגט : ניט זאָרג זיך וועלט,
ביז זי וואָלט צו זיך געקומען
און זיך אויף די פיס געשטעלט.

(איד און די וועלט)

„איד טראָג אין האַרץ אַ גרויסן צער —
ער איז ניט מיינער ;
אַ, וועלט, נעם צו פון מיר דעם צער,
ער איז דאָך דיינער.“

(צווייערליי צער)

אין איינעם פון זיינע ערשטע ווערק „מיין צוריקקער אַהיים“ באַ-
ווייזט זיך קלאָר רייזענעם פרימיטיווער רעאַליזם. דאָס איז דער רע-
אַליזם פון זיין צייט. דאָס איז זיין טראַדיציע, פון וואָס ער האָט
שנעל זיך אָפגעריסן, בעת ער איז אַוועק אויף פיל־פאַרצווייגטע און
פאַרטיפטע וועגן. אין וואָס איז אייגנטלעך באַשטאַנען דער פרימי-
טיווער רעאַליזם ? ער איז באַשטאַנען אין דעם, וואָס ער האָט גע-
שילדערט די אויבערפלאַך פונם אַרומיקן נאָענטן לעבן. ער האָט
צייטנווייז אפילו געפונען פאַרענטפערונגען. צו די וואָרצלען אָבער
פון דעמדאָזיקן לעבן, צו די קוואַלן, ווי צו אונטערשטע טיפערע פּהאַ-
צעסן פון לעבן, האָט ער זיך ניט דערשלאָגן.

די סאַציאַלע אומגלייכקייט און אומגערעכטיקייט האָט שטענדיק
אַרויסגערופן אין רייזענען טרויעריקע און פיינלעכע געפילן. אין
דער צייט פון זיין פרימיטיוון רעאַליזם, איז די אומגערעכטיקייט גע-
ווען פאַר אים בלויז אַן עמאַציאָנעלע דערפאַרונג, אַן שום קריטיש-
קלאָרער באַלויכטונג. זיין גרייטקייט צו זיין איינס מיטן אונטערדריקטן

און ליינדיקן פאלק איז ניט קיין פועל־יוצא פון ספעקולאטיוון אויס־
קלייב אָדער אינטעלעקטועלער עכטקייט, נאָר פון עמאַציאָנעלן צור־
גאַנג: פון מיטלייך. אין די ערשטע יאָרן פון זיין שרייבן פאַרצייכנט
ער פאַרשידענע דערשיינונגען פון סאַציאַלן לעבן. ער גיט אָבער
דערביי ניט אָן קיין שום באַשטימטע צייכנס פון זיין פאַרלאַנג צו
אַנטפלעקן די טיפע וואַרצלען, צילן און שטרעבונגען פון די ליידיג־
דיקע מאַסן. צוזאַמען מיטן פּאָעטישן מעטאָד פון זיין צייט האָט
אויף אים מן הסתם אויך געווירקט דאָס אומקלאַרע בילד פון דער
אידישער אַרעמשאַפט. די אַרעמשאַפט האָט זיך ערשט שפּעטער אָנגע־
געהויבן קלאַר אויסצושילן אין אַ באַשטימטן קלאַס, אין דער פּראָד־
לעטאַריזירנדיקער מאַסע. דאָס האָט אויך גורם געווען, אַז ריזיגענס
פּאָעטישער געדאַנק זאָל אָנהייבן צו זוכן פאַרטיפונגען און קלאַרערע
ליניעס פאַר זיינע בילדער. דעמלט טאַקע האָט זיין טראַכטן אָנגע־
הויבן ארויסצושילן די אומציליקע אָנבליקן פון דער ווירקלעכקייט.
דאָ האָבן אָנגעהויבן זיך באַווייזן די כלומרשטיקע ווידערשפּרוכן פון
די פאַרשידענע פּרטים פון יעדער דערשיינונג. יעדער איינער פון
זיי האָט אויף אַן אַנדער אופן און פון אַן אַנדער אָרט באַלויבטן די
ווירקלעכקייט. דאָ האָט זיך אָנגעהויבן די מייסטערשאַפט צו האַלטן
באַלאַנס און די קינסטלערישע באַגרייפלעכקייט אויסנוצן די עשירות
פון אַזויפיל פּרטים.

זיין טראַדיציאָנעל־פאַרטיקער געדאַנק האָט צוזאַמען מיטן פּרי־
מיטיוון רעאַליזם אָפּגעטראָטן דעם וועג אַ העכערער אַנטוויקלונג.
די העכערע אַנטוויקלונג האָט אים געפירט דורך קריטישן טראַכטן,
צום קריטישן רעאַליזם. די דאָזיקע פאַרטיפונג פונם פּאָעטישן געדאַנק
האָט הויפטזאַכלעך געשאַפן אַ פאַרמערונג פון פּאָעטישע באַציאָנונגען
און נייע באַלייכטונגען.

ווען אַ גלויבן פאַרלירט זיין לעבן־קראַפט און נייע אויסבליקן
ווייזן זיך ניט, דעמלט שווימט־ארויף דער פעסימיזם. די שוואַכערע
פירט עס צו ציניזם און פאַנאַנדערפאַל, די שטאַרקערע צו סקעפטיש־
קייט. דאָס לעצטע פאַרמאָגט גענוג טרייב־קראַפט צו דערנערן קרי־
טישע באַטראַכטונגען.

רייזענס קריטישע באציאונגען צו יעדן פרט פון דער גרויסער ווירקלעכקייט שטרעמען איינגטלעך ארויס פון זיין סקעפטישן בליק אויף דעם טראדיציאנעלן אופן פון טראכטן. דאס אָנגענומענע האָט פאַר אים אָנגעוואָרן זיין אָנהאַלט. באַשרייבונגען ווערן אלץ בולטער אַרויסגעבראַכט. נאָך מער, איבער דעם גרעסטן טייל פון רייזענס שאַפן באַווייזט זיך דער פּאָעטישער אויסדרוק, וואָס באַצייכנט גענויע סיבות. דאָס בילד ווערט אלץ קלערער. די פּריערדיקע אַבסטראַקטע פאַראַלגעמיינערונגען ווערן פאַרוואַנדלט אין פינקטלעכע באַגריפן.

די אַנטיקע סקעפטיקער האָבן דורך זייער אומצוטרוי צו אלץ זיך איבערגעגעבן דער פּולשטענדיקער רו און באַפּרידונג פון לאַך נישע ווערונגען. די האַמאַנטיקער האָט דער סקעפטיציזם פאַרוואַנט אין אַ באַהעלטעניש און אין אַ טרוים וועגן אַ נידעריקער וועלט. ביי רייזענען, דעם רעאַליסט און סאַציאַלן עטיקער, האָט אָבער דער סקעפטיציזם געהאַלטן אין איין אויסוויקלען פרט נאָך פרט, מאַטיוו נאָך מאַטיוו פון זיין גרויסער ווירקלעכקייט. זיין סקעפטיציזם איז אַ טעטיקער, „ניט קיין שטענדיקער רוקאַרט פאַרן מענטשלעכן געדאַנק“, נוצנדיק קאַנטס אַן אויסדרוק. אָפּטרעטנדיק פון דער טראַדיצייע, און פאַרלאַזנדיק זי מיטן אייגענעם ווילן, עפנט זיך פאַרן דיכטער אַ תּהום. ער צווייפלט אַפילו אין זיינע אייגענע זוכענישן. די אייביקע תּהומען צווישן זיין גלויבן און זיין אומזיכערקייט, זיין סקעפטיציזם און אַקטיווקייט. ס'איז איראַניש, אָבער עס מוז באַמערקט ווערן: רייזענס טראַגישקייט איז עשירות פאַר זיין שטענדיקער פּאָעטישער קוואַליקייט.

ווען דער סקעפטיציזם אין באַצוג צום פּריערדיקן טראַדיציאָנעלן אידישן לעבן-באַגריף האָט באַדאַרפט דעמדאָזיקן באַגריף פאַר בייטן, האָט רייזען געפילט, אַז

„מיר וועלן זיין פריי, דאָך געבונדן
צו דעם וואָס געווען און פאַרשוואַונדן...“

(סונגעלע נביאות)

„נייע ווערטן ווערן אַלטע
און די אַלטע דרייט מען איבער.“

(כיווייס)

ער שטרייכט אָפּט אונטער :
"איך האָב קיין גאָט צו קויען פאַר אים,
דער הימל איז מיר לער."

(איך בין קיינמאָל סענטימענטאַל)

ער צווייפלט אויך אין דעם מענטש, וועמען ער ווייזט ארויס אזויפיל
רחמנות און מיטגעפיל :

"אַמאָל וועט די וועלט ווערן שיין !"
איך הער זי, די טרייסט, נאָכאַנאָנד :
דאָך, ווער וועט זי שיין מאַכן, ווער ? —
פאַרשטיין עס בין איך ניט אין שטאַנד.

דער מענטש ! — אַך, מיר קענען אים גוט,
מיר ווייסן שוין קלאַר, ווער ער איז :
מיר האָבן געזען אים ניט לאַנג —
אַנטקעגן זיין פריינט מיט אַ שפיז.

דער מענטש, וואָס ער האָט זיך פאַרשטעקט
אַזוי ווי אַ חיה אין וואַלד,
געלויערט אויף איינעם, ווי ער,
געשאַפן אין זעלבן געשטאַלט."

(דער זעלביקער)

"אַלעס וועט ווערן פאַריכט,
גלייך וועלן ווערן די טאָלן,
זיין וועט דער שאַדן באַצאָלט —
מיר אָבער ווער וועט באַצאָלן ?

כיהאָב אין דעם מענטשן געגלויבט,
פלעג אים אַלט ברודער זיך מאַלן, —
האָט מען מיין גלויבן גערויבט —
ווער וועט מיין שאַדן באַצאָלן ?"

(שאַדונט)

אָן אַ גאַט, פֿול מיט צווייפֿל אין דעם מענטשן, דאַכט זיך אים
אויס, אַז איבער אונדזער לעבן הענגט אַ פּאַטום,
„קומט די שעה, דאָ מוז ער שלאָגן,
אַ זיין רצון, אַ זיין ווילן.“

(מאַיקאַ משמעילן ?)

„די נאַרישע שפּיל פֿון פּרייהייט און גליק, דער אייביקער ציל —
נייט היין און צוריק“, און קיין זין איז נישטאָ אין דעם אַלעם („די
נאַרישע שפּיל“) און „אַז די אַלע גליקן האָבן נישט קיין ווערט“
(„סהלֶת“) און וואָס מיר זאָלן נישט טאָן, וועט אונדזער לעבן אַלץ
פאַרברייבן „אַ דריקנדיקער פּאַלשער ניגון“ („אַ געדאַנק“)
און וואָס וועט דיר העלפֿן פּאַדמאַכו די אויגן
— און ווידער זיך קליגלען ?
דו זעסט דאָך, דער אָדלער אַליין איז פאַרבלוטיקט —
צעבראַכן די פּליגלען !...“

(אַ, שטאַלצעט האַרץ מיינס...)

ער איז פֿול מיט „שרעק און פּיין“, „פינצטערקייט אין יעדער זייט“,
„און דעם פירער“ זעט ער נישט („אין טונעל“). די אומרויאיקע סקעפֿ-
טישקייט און דער דאָזיקער פעסימיזם, די עצבות וועקן אין אים אויף
אַ פאַרלאַנג, אַ בענקשאַפט :
„פּאַרו פּאַר איד צו אַ ציל :

דרגעץ דאַרף איד גליקלעך זיין —“
(אין טונעל)
און זיין גלויבן און מינטערקייט ווערט, נישט אויף לאַנג, ווידער באַ-
נייט, באַשאַפט „אַ נייעם גלאַקס! צו דערוואַכן טויטע שקלאַפֿן... צו
וועקן גאָר די וועלט אין אַלע עקן“ („קירכן-גלאַקסן“). ער גלויבט וויר-
דער, אַז די צייט פֿון נייעם ליד איז נישט ווייט, נאָר זיין פּערזענלעך-
כער טרויער בלייבט אים ליב :

„און ווען יענע פּרייהייט וועט קומען
און לעבן וועט זיין מיר באַשערט,
לאָזט איבער פאַר מיר צוויי דריי בלומען
אויף אונדזער בשותפּישער ערד.“

לאָזט איבער אַ ביכעלע לידער
און טרויעריק זאָלן זיי זיין ;
און אויב עס איז אייך ניט דערווידער —
לאָזט איבער אַ קריגעלע וויין.

און צווינגט מיך ניט גליקלעך צו לעבן
און לאָזט מיך צורו און אַליין ;
און איך וועל מיין ברכה דאָן געבן
דער פרייהייט, וואָס איז אזוי שיין...
(יענע פרייהייט)
זיינע קריטישע פארטראכטונגען האָבן אָבער רייזענען דערפירט
ביז צו אַ באַשטימטקייט: צו אַ פּאָזיטיווער באַשטעטיקונג.

אין דער צייט פון זיין פּאָעטישן פּאָזיטיוויזם ווייזן זיך פּולשטענ-
דיק בולט אַרויס צוויי עלעמענטן. זיי האָבן שוין געשטראָמט אין
זיין פּריערדיק שאַפּן, נאָך איידער זיי האָבן געפונען רייפּקייט און
אויסגעשפּראַכנקייט. די צוויי עלעמענטן זיינען שפּעטער געוואָרן דער
יסוד פון דר פּראָלעטאַרישער ליטעראַטור פון די לעצטע יאָרן. זיי זיי-
נען — צילבאַוואוסטקייט און צוועקבאַוואוסטקייט.

דריי סיבות האָבן געפירט דערצו:

1) די פּאַרצווייפּלונג און די פּאַרלאָרנקייט האָבן אין אים גע-
שטאַרקט דעם מאַמין אין דעם אַנטגילטיקן זיג פון דער סאָציאַלער
גערעכטיקייט;

2) זיין פּאַרטיפּט איבן זיך אין די לאַבירינטן פון קריטישן
רעאַליזם; און

3) די רוסישע רעוואָלוציע.

אינם גרונט פון זיין צווייפּל און קריטישן אופן פון טראַכטן איז
געלעגן דער וועג צו רייזענעם פּאָזיטיוון וועלטבאַנעם. אויפן וועג צום
פּאָזיטיוון געדאַנק האָבן זיך געפורעמט רייזענעם רייפּסטע פּאָעטישע
באַציאָונגען אין מעטאָדן.

אַן דעם עטישן גרונטטאָן אָבער, וואָלט רייזענעם סקעפּטיציזם,
ביים אַפּרייסן זיך פון דער טראַדיציע און אַנטזאָגן זיך פון בלינדע

באגריפן, אים פארוואנדלט אין א פרוכטלאזן און אָנמעכטיקן ראָך מאַנטיקער אָדער גאָר ציניקער. זיין פּאָזיטיווע באַציאונג צום כלל און דער טיפּער הוש פאַר סאָציאַלער גערעכטיקייט האָבן ריזענען געפירט פון זיינע פאַראַלגעמיינערטע באַגריפן, ד. ה., פון זיין פרימי-טיוון רעאַליזם, צו אַ העכערן גראַד סקעפטיציזם, — צו יענעם גראַד, וואו עס ווייזט זיך די טראַגישע אומזיכערקייט, אפילו אין דעם סקעפטיציזם גופא. און ווייל ריזען איז עמיש אין זיין באַציאונג צום כלל און צו דער פאַרווירקלעכונג פון סאָציאַלער גערעכטיקייט, האָט זיין צווייפל אינם צווייפל גופא אים געבראַכט ניט צו יאוש, נאָר צו טיפן גלויבן. ריזען קאָן ניט אָננעמען דעם געדאַנק, אַז אַלץ איז פאַרפאַלן. און וואָס מער די שוועלן צום ליכטיקן טאַג פאַלן פאַנאַ-דער פאַר זיינע אויגן, וואָס טיפּער דער תהום, אַלץ זיכערער ווערט ער, אַז עס גרייט זיך דער סוף פון „מענטשלעכען עלנט און נויט“. אינם פּעריאָד פון זיין קריטיש-סקעפטישן צוואַנג און טראַכטן באַזונגט זיך ניט ריזען מיט בלוין קאָנסטאַנטירן שלעכטס. ער ווייזט אָן ניט בלוין סאָציאַלע אומגערעכטיקייטן, נאָר אויך זייערע וואַרצלען, זייערע סיבות. דאָס איז שוין אַן אַנדער קינסטלערישער מאַטעריאַל און אַן אַנדער מעטאָד. דער קריטישער רעאַליזם איז אַזוינאָך דאָ פאַרטיפט.

די אַקטועלע קייט פון דער רוסישער רעוואָלוציע האָט אָפּגעקלונג גען אין זיינע ליידער ווי יעדע ווירקלעכקייט. דאָס ליד פון פרייהייט און פרייד, פון זיכערקייט און דערקענטן אמת פלעגט אויך פריער דורכלייכטן דורך זיינע ליידער פון נויט און דערשלאַנגקייט. די אָס-טאַבער רעוואָלוציע האָט אָבער פאַריאַגט פון אים זיינע יאוש-מאַטיוון און אַרויסגערוקט ריזענעס מונטערקייט, און צילבאַוואוסטקייט. די צוועקמעסיקייט איז פאַר אים דער קוואַל פון אַ דויערנדיקער שטימונג, וואָס לעבט מיט באַניטער שאַפונג-קראַפט. ער דערקענט אין זיך דעם סימבאָל פון דער רעוואָלוציע, דעם זינגער פון „זייער צער“, „פון זייער קאַמף — דער צייכן“.

זיין לשון, בילד, פּאָעטישע באַשטימונג ווערן ממשותדיקער,

קאנקרעטער און דייטלעכער.

„איך וועל ניט ווערן אנדערש,
ווי פריינד פון מיר פארלאנגען;
איך בין דעם וועג צו פרייהייט
פון יוגנט און געגאנגען.

איך וועל ניט ווערן אנדערש,
ווי סימיינען גאר די ווייטע;
איך האב אין זייערע רייען
געזונגען פון באפרייטע...

עס וועט מיר בלויז זיין גרינגער
די אלע פריינד צו גרייכן;
פון זייער צער — דער זינגער,
פון זייער קאמף — דער צייכן.

די פערטע פאזע פון ריזענס פאעטישן מהות וואלט מען גער-
קאנט באצייכענען מיטן נאמען: ראמאנטישער רעאליזם. ביז דער
פאזע האט ריזענס רעאליזם פארענדיקט זיין קרייז. ער האט אָנגע-
זאָגט די פארטיפונג פונם יסוד, וואָס עקזיסטירט הינטער דער אוינג-
שיינלעכער ווירקלעכקייט. דאָ טרעט אַרויס ריזען ווי דער אָנזאָגער
פון דער נייער ווירקלעכקייט. אַן אָנהייבער פונם רעאליזם אין זיין
פרימיטיוון אויסזען, גייט ריזען דורך דעם וועג פון קריטישן רעאליזם;
ציט אונטער סך־הכלען אין דעם אויסגערייפטן פאָזיטיוון רעאליזם.
און פון אונטער די סך־הכלען שטראָמט שוין ריזענס אָנזאָג פון דער

„ . . בענקשאַפט און אַ נאָמען,
אַ האַפענונג אַ מאַטע;
אין הויכן, צי אין תהומען,
נאָר ניט אין וועגן גלאַטע“

(אין שטילקייט)

אין דערדאָזיקער בענקשאַפט ליגט שוין דער אָנרעג פאר דער ווייטער-

דיקער אנטוויקלונג פון אינדיווידואליזם אין דער אידישער פּאָעזיע. רייזען האָט גערעדט וועגן דערפאַרונגען, וואָס געפינען זיך הינטער אויסגעאיבעט און אויסגעפרוואומטע דערקענטישן. ער רעדט וועגן דעם ניט־אַנכאַפּנדיקן, דעם ניט־גערעדטן און וועגן „שיינקייטס־דורשט“ ליידן. דאָ טרעטן שוין אַרויס אַלע סמנים, וואָס האָבן געהערשט אין דעם אינדיווידואַליסטישן ראַמאַנטיזם פון די „יונגע“.

„קיינמאָל ניט גערעדטע ווערטער
ווילט זיך מיר געפינען,
זיי באַנעמען זאָל דאָס האַרץ נאָר,
אַבער ניט דער זינען.“

נאָך פון קיינעם ניט גערעדטע
און נאָך ניט באַגריפּן,
וואָלט אײַך זיך אין זייער צויבער
בלויז אַליין פאַרטיפּן.

וואָלט אײַך זיי ניט ווידערהאַלן,
רעדן זיי — פאַרמיטן ;
בלויז פאַר דעם, וואָס האָט אויך שטענדיק
שיינקייטס־דורשט געליטן . .

(ניט גערעדטע ווערטער)

דער לייט־מאָטיוו, וואָס שטראַמט דורך אַלע לידער רייזענס, אין אַלע זיינע אַנטוויקלונגען, איז דער סאַציאַל־עטישער, פון אַ בעל־רחמים. צוליב דערדאָזיקער עטישער פליכט צום כלל, טרעט ער ניט אָפּ פון דער ווירקלעכקייט. אין דעם ליגט טאַקע די סיבה פון זיינע אַנטוויקלונגען אין דעם רעאַליזם גופא. ער דערגרייכט דערפאַר דאָס אינטימסטע בנוגע דעם פרט, דעם אומציייליקן טייל פון כלל. דער וועג פירט צוריק צום אינדיווידואַליזם, און רייזען איז טאַקע דער שליסער פונם פאַרפּולקאָמטן רעאַליסטישן פּאָעטישן געדאַנק אין דער אידישער פּאָעזיע, און דער אָנזאָגער פונם שפּעטערדיקן אינדיווידואַליזם. זיין

אינדווידואליזם איז אָבער ניט קיין עגאָצענטרישער, ניט קיין ענג-איכיקער, נאָר אַן עמישער: שטענדיק אין שייכות מיטן מיטמענטש. אָפּגיין פון דער ווירקלעכקייט איז שוין ביי רייזענען אַ בולטע פּראָבלעם. ער לייזט דידאָזיקע פּראָבלעם דערמיט וואָס ער זאָגט זיך אָפּ צו באַפרייען זיך פון זיינע אייגענע לידן. בלוז ווען „יענע פרייהייט“ וועט קומען, ווען דער מענטש וועט זיין אויסגעלייזט, בלוז דעמלט וועט ער שיקן זיין ברכה „דער פרייהייט, וואָס איז אזוי שיין“ און בלייבן אַליין מיט „צוויי דריי בלומען... אַ קריגעלע וויין... און טרויעריקע לידער...“ אָבער ביז דעמלט איז דאָס גליק קיין שום גליק ניט, כל זמן מיטמענטשן לידן.

גייענדיק אין די „רייען“ פון כלל און זייענדיק זייער „זינגער“ און „צייכן“, וויל זיך רייזען ניט באַפרייען פון זיינע אייגענע „שטריק“. ער נעמט אָן פאַר ליב זיינע אייגענע לידן.

„אָ. לייטער זיך, האַרץ מיינט, לייטער זיך אויס!

קיין אויסגאַנג ניטאָ אויף דער ערד.

דער צער פון דער וועלט איז אומענדלעך און גרויס —
דיין אייגענער צער האַט קיין ווערט!

וואָס זוכסטו? צו קאָנסטו געפֿינען דען רז,
ווען ס׳בלאָנדזשעט די מענטשהייט אָן זיך?
און וועסטו געפֿינען דאָס גליק ערגעץ וואו —
דאָס אומגליק וועט גרייכן אַהין.

און ווען עס זאָל ווערן די מענטשהייט באַפרייט
פון גאָר אַל דאָס ביז און דעם פיין,
נאָר איינער וועט זיין ערגעץ וואו, וואָס ער לייזט —
וועסטו קאָנען גליקלעך דען זיין?

(אָ, לייטער)

ניט וועלן זען די ווירקלעכקייט, „פאַרמאַכן די אויגן און ווידער זיך קלינגלען“, וואָלט אפשר אים אַליין געהאַלפּן. דער בעל-רחמים אין אים איז אָבער צונויפּגעהאַפט מיטן מענטשן.

אין זיינע „קינדערשע גליקן און פריידן“ האָט ער ניט געפילט, ווי אידישע קינדער פלעגן פילן, אַז „יאַנעס דער גזלן“, וואָס „האַט זיך דאַן קיינמאָל געשלאָגן“ און „מאַרפּא, די שכנה, די גויע“ זיינען מענטשן פון אַ נידעריקערן מין און קאַנען זיך ניט גלייכן צו אידן. פאַרקערט, אים פלעגט זיך אויסדאַכטן, אַז „מענטשן דאָך זיינען מיר אַלע“ (ביים זיידנס הויז). די שקאַצים, וואָס „לאָזן ניט דורכגיין גאָר קיין מענטשן“, מוז ער „שטילערהייט זיי בענטשן... אין האַרץ“ (פּיער) און אַז

„אַלעס וועלן מיר פאַרגעבן
אין דעם ווייטן, ווייטן שפּעטער
ווען מיר וועלן נאַכאַנאַנד
מיטן די פאַרוויינטע בלעטער...“

(אייביק)

רייזען זאָגט זיך אָפּ פון צו זיין גליקלעך אין אַנזיכט פון פרעמדע אומד גליקן. עס זוניקט פון רייזענס לידער אַן אויסגעוויינלעכע ליבשאַפט צו מענטשן. ער פאַרלידט אָפט די אמונה אין זיי, ווען ער זעט דעם מענטש, „אַזוי ווי אַ חיה אין וואַלד, געלויערט אויף איינעם, ווי ער, געשאַפן אין זעלבן געשטאַלט.“ ער צווייפלט אָפטמאָל אין אים ווי אַ מעגלעכן דערלייזער, פאַרדאַמט אונטערדריקער, באַדויערט פאַר צווייפלטערהייט „די קרוין דער וועלט, ס'העכסטע פון די בריות!“— דאָך איז רחמים דער העכסטער אמת, דער זין פון דערלייזונג.

„אַ טעמפל אינמיטן געשטאַנען איז לער, —

די הייליקע בילדער — געוועזן ניט מער:

ער האָט אים, דעם טעמפל, דער מידער דערקענט,

ער האָט אים געשענדט מיט די אייגענע הענט...“

דאָך איז נאָך אין טעמפל געבליבן איין בילד,

וואָס האָט אויפן מידן געקוקט אַזוי מילד,

ער האָט אים דאָס בילד ווייך געגלעט און געטרייסט

און האָט ווי געשמייכלט: ניט זיי צופיל דרייסט.“

(פאַרגעבונג)

זיין ליבשאפט און מיטליידן פארענטפערן זיין טרייסטן דעם גער-
ליטענעם, זיין לינדערן די ליידן, זיין האָפֿן און גלויבן אין דעם זיג
פון גוטסקייט. כדי „ווייניקער טרערן צו זיין אויף דער ערד“ איז זיין
טרייסט דער גרויסער יום־טוב, וואָס דאַרף קומען.

און אַ חוץ זיין רוף צום קאַמף, אין זיין טרייסטן, אין מונטערן,
פאַרוואַנדלט דער גרויסער בעל־רחמים די שטרויכלונגען פון ביטערן
לעבן אין אַ שפּיל, אויב מעגלעך אין אַ שפּאַס, ווי גראַמעס און
טראַגיש האָס זאָל ניט זיין.

„מיר וואַרטן אויף יום־טוב און וואַרטן

און בלאַנדזשען און טומלען אַ ציל.“

(דער דערוואַרטעטער טאָג)

„און זוכן אַלץ זיך מער באַטריגן.“

(געדאַנק)

„וואָס איך בעט און וואָס איך וויל,

ווילסטו קיינמאָל ניט דערפּילן: —

חזל, אויב דאָס איז אַ שפּיל,

דאָ געפעלט מיר — לאַמיר שפּילן! ...“

(צום חזל)

ער אַליין פאַרשפּילט זיך אין ביטערן שפּיל אַזוי, אַז אים דאַכט
זיך אָפּט, אַז די וועלט ווערט „דאָן שענער, העלער“. ער בלייבט אין
דער ספּער פון ווירקלעכקייט און בייט די שטימונג אין זיך, כדי די
וועלט זאָל אַנדערש אויסזען. ער שאַפט איבער אין לויף פון „בא-
טריגן זיך“ די האַרטע ווירקלעכקייט און לינדערט די יסורים פון
טראַגן דעם יאָך פון לעבן. און אין דעם „באַטריגן זיך“ הערן זיך
שוין אינדיווידוואַליסטישע מאַטיוון און באַאַכטונגען.

„איך האָב ליב די אינסטרומענטן

פון דעם שפּילנדן אָרקעסטער:

יעדער איז מיר אַ באַקאַנטער,

סיי דער קלענסטער, סיי דער גרעסטער,

כיקאָן זיי אַלע מיט די נעמען
און די שטימען און די טענער,
און די שטעל, וואָס זיי פאַרנעמען —
ווער ס'איז גרויס און ווער ס'איז קלענער :

אַלע זייערע געדאַנקען,
אַלע זייערע געפילן :
ווען זיי צערטלען זיך און צאַנקען,
ווען זיי שווייגען, ווען זיי שפילן,

ווען זיי ווילן איבעריאָגן,
איינס דעם צווייטן איבערשטייגן,
און ווי קיינער קאָן פאַרטראָגן,
ווען דער „פירער“ הייסט אים שווייגן ...

כיקען די פידעלע די צאַרטע —
קיינער קען איר ווייטיק שאַצן :
נאָר זי רעדט צו הערצער האַרטע,
ביז די סטרונעס אירע פלאַצן,

כיקען די „טשעלאָ“, דער בעל-תפילה,
וואָס ער שפילט זיין אייגינעם ניגון :
ווען עס שפילן זיי די פילע,
ווערט ער דעמאָלט שטאַלץ אַנטשוויגן ...

כיקען דעם קאָנטראַבאַס, דעם שווערן,
מיט די פאָר געציילטע נאָטן : ...
ווען ער לאָזט אַליין זיך הערן,
לייגט זיך אויפן האַרץ אַ שאַטן,

דער טראַמפּייט איז מיר קיין ווייטער,
לאָזט זיך הערן גאַר אָן צילן ;
ווי אַ אינגל אַ פאַרשייטער
רופט ער : קומט מלחמה שפּילן !

און די פלייט ! ווי נאַכטיגאַלן
רופן דיך פון שטאָט און ישוב :
הייבט זי פייפן אָן און שאַלן —
ציט אין פעלד דיר, ווי מיט כישוף,

היינט דער פויק ! דאָס איז אַ גיבור,
פון אַ פעל גאַר אַ געזונטער :
לאָזט אַרויס אַ קול, דער ליבער —
דאַכט זיך, אַז די וועלט גייט אונטער ..

כיקען און ווייס פון וואן זיי שטאַמען,
ווייס פון מאַנכן אויך זיין פעלער :
אַבער שפּילן זיי צוזאַמען —
ווערט די וועלט דאָן שענטער, העלער..."

ער קען יעדן איינעם באַזונדער, ניט איבער מיט ליבשאַפט פון
אַ קאַריקאַטוריסט זייערע אייגנשאַפטן און „פעלערן“. דערביי מיר
נערט ער ניט אויף אַ האָר קיינעמס וויכטיקייט. ער פאַרענטפערט
און פאַרשענערט יעדערנס באַזונדערע ערנסטע פונקציע, וואָס שפּיגלט
זיך אָפּ נוטמוטיק אינם דיכטער גופא. און אין צוזאַמענשפּיל פון
אַלע איינצלענע אַטריבוטן פון איין כלל פאַרפולקאָמט ער פאַר זיך
דעם באַגריף פון אַ שענערער וועלט. די לייזן פון איינצלענע ווערן,
אַזוינאָך, געלייזט אין פילטאָניקן צוזאַמענשפּיל פון אַלע איינצלענע
אין איין קאָלעקטיוו. אין דעם ליגט די עסענץ פון ריזענס באַנעמען
די וועלט : קאָמפּליצירט אין יחיד-כלל שייכותן, אידישלאַך-דיאַניסיש
אין טרויעריקן שפּיל, און פול מיט רחמים-ליבשאַפט, וואָס פירט צו

חכמה און הומאָר. זיין חכמה שעפט איר דערפאַרונג: פון דעם רע-
אַלזום, — דורך סקעפטיציזם, האָפענונג און ביטער־שפּאַסיקן שפּיל.
זיין הומאָר וואַרימט־דורך זיין עמאָציע: פון ביטערן פעסימיזם, דורך
רחמנות, ביז גוטמוטיקן ביטל.

די חכמה פון עפיקורייער שטרייכט־אונטער די אומוויכטיקייט
און אַטראַפּירונג פון דער פאַרנאַנגענהייט און שויןלאַזיקייט פון דער
קעגנוואַרט. בידע וואַסן אַרויס ביי רייזענען פון דעם הומאָר-
ניטאַרישן שטריך: אין דעם מוז צו לינדערן די לידן פון דעם מיט-
מענטשן, און אין דער נויטווענדיקייט צו קרעפטיקן אים מיט טרייסט
און רוה. צוליב זיין שטענדיקער געפיל־וואַכזאַמקייט און צוליב זיין
נע מאַמענטאַלע פּאָעטישע רעאַקציעס אויף דערשיינונגען, איז שווער
אַנצוכאַפּן רייזענס באַשטימטע כאַראַקטער־שטריכן. דאָך קאָן מען
פעסטשטעלן רייזענס לעבן־חכמה פון אַן עפיקורייער און זיין איראַניע
פון אַ גרויסן אוהב, ווי די פונדאַמענטאַלע הויפט־שטראַמען פון זיין
אינערער וועלט.

ווי אַן ערשטע באַשמעטיקונג קאָן דינען דער פּאָלגנדיקער פּאַסט:
ווי נאָר די קעגנוואַרט שיינט צו זיין דערטרעגלעך און די ביטערקייט
פון דער ווירקלעכקייט אָפּגעשוואַכט, ווערט דער עפיקורייער פאַרביטן
אויף אַ רואיקן טראַכטער. ער חלומט ניט דעמאָלט וועגן אַ יום־טוב,
וואָס דאַרף טרייסטן און לינדערן יסורים, נאָר וועגן אַ יום־טוב פון
זעליקייט. רייזענען איז דאָס אין תוך פרעמד. דער גרויסער יום־
טוב „מיט ליכט און מיט שטראַלן און רו“, די טרוימען וועגן דעם
יום־טוב, דאָס מעדיטירן וועגן זיין אָנקום און וועגן די סיבות פון
זיין זעליקייט, דעם מענטשנס גליק אין אַראַפּברענגען די־דאָזיקע איר
ביקע מנוחה — דאָס אַלץ איז רייזענען פרעמד. פאַר רייזענען, וואָס
האַט

„... אַ שבועה געגעבן

ניט וועלן קיין גליק און קיין פרייד,

נאָר שענקען און ווידמען מיין לעבן

דעם מענטשלעכן עלנט און נויט.“

(די שבועה)

איז ניט כאראקטעריסטיש צו טרוימען וועגן דעם דערווארטן יום-טוב ווי וועגן דעם אפאטעאָז פון גליקזעליקייט, און דערביי רעפּלעקט-טירן וועגן אונדזער קויטיקייט. רייזענען גייט אָן דאָס לינדערן ליידן, דאָס ענטפערן גלייך אויף נויטן. דערדאָזיקער יום-טוב איז ניט קיין שפּיל, ניט קיין דערהויבענע אָפּנארעריי.

„ליגט דער יום-טוב אין דער שויס פון דעם הימל
און גליט אין דער זון פּורפּור-רויט ;
ער קאָן זיך פאַר אונדז נאָך ניט ווייזן —
עס איז נאָך די ערד פול מיט קויט.

זי וועט אָבער ריי אַמאָל ווערן
(דער מענטש — ער מוז העלפּן דערצו)
און נידערן וועט ער פון הימל
מיט ליכט און מיט שטראַלו און ר.ו.

(דער דערוואָרטעטער)

ווי אַ צווייטע באַשמעטיקונג קאָן דינען רייזענס איבערגאַנג פון איראַניע צו ביטול. זיין הומאָר איז, ווי זיין גאַנצע פּאַעזיע, דורכ-געדרונגען מיט אַ הומאַניטאַרישן לעבן-באַנעם. זיין הומאָר זוכט צו דערהויבן די חשיבות פונם מענטשן דורך פאַרגרינגערן זיין ליידן-וועג:

„דער שטילער הומאָר,
די פליסנדע רייך —
ווי וואַסערן קלאַך
זיי לייטערן לייך.

דער צאָרן, דער האָס —
דאָס לעבן אין דינג ;
גוטמוטיקער שפּאַס

און לייזן ווערט גרינגי.“
דער ביטול אָבער, וואָס טרעט אַמאָל ארויס פון צווישן די פילע

שאטירונגען פון רייזענס „גוטמוטיקן שפאס“, איז בשום אופן ניט די געוויינלעכע אָנגענומענע פּאַראַכטונג. דאָס איראָניזירן איבערן גרויסן גליק, וואָס ער האָט אַמאָל ניט „פאַרשלאָפּן ווי אַלע נאַרן“, און דורכדעם דערפאַרן „ווער ס'לעשט פאַרטאָג לאַמטערנעס אויס...“, און דער ביטולדיקער שפּאַס, אַז „עס איז אַ מענטשעלע אַ קליינס“, וואָס טוט אָפּ אַזעלכע גרויסע חידושים ווי פאַרלעשן נאַכט־ליכט פאַר טאָג („פאַרטאָג“) — דאָס איז ניט דער צונאַנג פון אויבן־אַראָפּ. אמת, עס איז שווער אַפילו אַנצואווייזן אויף דער בולטקייט פון זיין כלומרשטן ביטול. ספּעציעל איז עס שווער אַנצודרייטן אין יענע ליי־דער, וואו דער צוועק איז אויסשליסלעך צו דערהויבן דעם געליטער־נעם. אין אַזעלכע לידער איז דער ביטול פאַרבאָרגן. ער ווערט פאַרשאַטנט פון אַ גרעסער, פאַר רייזענען מער כאַראַקטעריסטיש, געפיל פון וועלן לינדערן ליי־דן. און דערפאַר זעט עס אויס ניט ווי קיין גרינגשעצונג, נאָר ווי אַ טראַגישע הומאַרפולע דערפאַרונג. אין ליד „מוטער“ דייט אָן דער דיכטער, דורך אַ מערקווירדיק מלחמה־בילד, אויף מאַדנע גראַטעסקע אויספירן. ווען דאָס הונגעריקע יתומל פּרעגט „טאָ וואָס־זשע שוויינט דער פעטער דאָרט, אין לאַנד פון גאָלד דעם ווייטן?“, איראָניזירט דער דיכטער איבערן זאַטן פעטער אויף אַ מאַדנעם אומהיימלעכן אופן. און, כאַטש דער ביטול צום פע־טער פילט זיך אין דער ביטערער שפּאַסיקייט, ווערט ער פאַרטרונקען פון אַ הויכן גוטמוט, וואָס מונטערט און טרייסט די מוטער דורך דעם קינדס העכערן באַגריף פון גוטסקייט, וואָס דער „זאַטער“ פעטער באַזיצט ניט:

— דיין פעטער, קינד, ניט פרעג, ניט פרעג —

אַן אומגליק האָט געטראָפּן:

ער האָט אַ זאַטער זיך געלייגט

און איז פעסט איינגעשלאָפּן.

און אויפגעשטאַנטו אין דער פרי —

אַ, וויי צו מיינע יאָרן! —

פון גוטן פעטער מיט זיין גאלד
איז גלייך א שטיין געוואָרן."

דאָס קינד שטעלט אויס די אויגעלעך
פול שרעק און פול סכנות,
און ענדלעך וויינט עס : מאַמעשע,
דעם פעטער — אַ רחמנות !..."

(מוטער)

די ווירקלעכקייט מיט אירע ווידערשפרעכנדיקע דערשיינונגען
איז דער קוואַל פון רייזענס איינדרוקן. זיינע ענטפערס אויף אלע
אירע אַנשלאַגן ווערן שנעל געבוירן. זיי זאָגן עדות וועגן אַ שאַרף-
עמפינדלעכן קינסטלער. יעדער ריר אין דער ווירקלעכקייט פון ריי-
זענס מיטלעבן, רופט אין אים אַרויס אַן אַפּקלאַנג. זיינע לידער קאָ-
נען דינען ווי די געשיכטע פון זיין צייט, און אויך פון זיינע אלע איר-
בערלעבונגען. די פראַבלעם פון באַהערשן באַלדיקן קעגנוואַרטיקן
מאַטעריאַל האָט פון אים געמוזט געלייזט ווערן דורך אַן אייגענעם
מעטאָד. פאַרוואַנדלען ווירקלעכקייטן אין אַ פּאָעטישן אויסדרוק איז
ניט אַזוי שווער, ווען מען נוצט דעם מעטאָד פון שילדערן דעטאַלן
אַדער ווען מען דערציילט וועגן זיי. אַרויסברענגען אָבער די תּיכּף-
דיקע ווירקלעכקייט דורך אַ לירישער לאַקאָנישקייט איז זייער שווער.
דאָ פּאָדערט זיך שוין מייסטערשאַפט. דאָס געפיל אַליין שאַפט דאָ
דעם קינסטלערישן אויפלייז פונם מאַטעריאַל, דורכלויכטנדיק אים מיט
אַן אומרעאַלן שוין. ביי רייזענען איז זעלטן צו טרעפן לידער, וואו
דער נאַראַטיוו אָדער די שילדערונג זאָל ווערן אויסגעדריקט אין
דער פולער דעטאַליזירונג, און וואָס זאָל דורכאויס טהאַגן דיזעלבע
טעמפּאָ. זיי פאַרוואַנדלען זיך שנעל אין אַ ווייטקייט, אין אַ פאַר-
טראַכטקייט. זיי ווערן געפורעמט דורך איינצלנע און פרעציוזע
שטריכן, וואָס לייזן-אויף אַ דורכגעגליטע עמאַציע.
די מיטלען, וואָס רייזען באַנוצט פאַר דעם, שיינען צו זיין אומ-
רעאַל צוליב זייער פאַרבאַרגנקייט הינטער זייער מאַטעריאַל. ער רע-
אַגירט אויף יעדער דערשיינונג; זאַפּט-איינ אין זיך יעדן קלאַנג, וואָס

שוועבט דורך ; און באפארבט עס מיט זיין ספעציפיש-שנעלער באציי-
אונג. דעמדאָזיקן אויגנבליקלעכן, אומבאוואוסטזיניקן פראָצעס
ברענגט ער אָבער ארויס צום אויסדרוק אויף אַ באַוואוסטזיניקן אופן.
ער ווייזט דערביי אַרויס אַ הויכע מייסטערשאַפט, ווייל ער באַנוצט
זיך מיט אַ שווערן מעטאָד, וואָס ער אַליין האָט פאַר זיך באַשטימט.
זיינע לידער זעען אויס, אויפן ערשטן בליק, ווי אַן אויסדרוק
פון דורכגעטהאַכטע טראַווימען, אויבערפלעכלעכע באַאָבאַכטונגען.
זיי ווערן אָבער שנעל פאַרוואַנדלט, אומבאַמערקטערהייט, אין אַ קאָמ-
פליצירט געוועב פון זעאונגען געמישט מיט פּאָעטישער חכמה. וואָס
מער דערציילערישן אָדער אַלעגאָרישן עלעמענט זיינס אַ ליד באַ-
זיצט, אַלץ מערקבאַרער איז דער איבערוואַנדל פון אַ ווירקלעכן פּאַסט
אין אַ ווייטער זעאונג. אָבער די סיוזשעטיק פון זיינע לידער איז
מערסטן ניט דערציילעריש. דער רעאַליזם, אָן דער פּולער דערצייל-
לערישקייט, ווערט פון אים קוים געצייכנט. יעדנפאַלס — מיט גאָר
ווייניק און מיט מאַטע שטריכן.

קלאָר ווערט דאָס געזען אין איינס פון זיינע פּרעכטיקסטע לידער :

„איך בין געגאַנגען אין דעם שטילן פעלד,
עס האָט דער צער מיך ווייט געטריבן,
ביז וואַנען איך בין שטיין געבליבן,
איך האָב דערהערט דעם טרויער פון דער וועלט.

סיאיז שטיל געוועזן, דאָך איך האָב געהערט
ווי עמיצער איז שטיל אַרומגעגאַנגען
און פול געוואָרן איז די לופט מיט קלאַנגען,
און שטיל געטרויערט האָט די גאַנצע ערד.

און אָט איז נאַכט געוואָרן, די לבנה הויך —
איך ווייס ניט ווי אַזוי, פון וואַנען,
איז אויפן הימל ציטערדיק געשטאַנען
און האָט געטרויערט, דאַכט זיך, אויך.

און וואָס די גאַנצע וועלט האָט דורכגעלעבט,
איז אַלע אירע צייטן דורכגעליטן, —
האָט שטיל פאַרביי מיר דורכגעריטן,
און דורכגעקלונגען, דורכגעשוועבט..."

(וועלט־טרויער)

בולטער באַווייזט זיך דער אומבייט דאָרט, וואו דער סיוזשעט
פון ליד איז אַ קאַנקרעטער. דעמלט איז דער איבערגאַנג פון ווירק-
לעכקייט אין אומווירקלעכקייט אַ סך שאַרפער:
„נאַכט און קאַלט, דאָס קליינע שטיבל
קוקט ווי אַ גרויסער קבר אויס,
און דאָס אַרימע געזינדל
קאָן פון דאָרטן ניט אַרויס.

טישפילט דער ווינט אַ מתים־נגון
הינטער שטיבל אויפן גאַס,
און די מתים אין דעם שטיבל
האַרן צו אָן צער, אָן כעס..."

(נאַכט און קאַלט)

פון דער צווייטער זייט, וואָס קאַנצענטרירטער עס איז דער עפיר-
גראַם־עלעמענט אין זיינעם אַ פערזן, וואָלץ ריינער און דורכזיכטיקער
שטייגט זיין לירישע לעבן־חכמה. אויך אין דעם פאַל איז די עפיר-
גראַמאַטישקייט פון זיינע לידער קוים געצויכנט.

„האַסט געוואָלט זיך נאָרן
אין די שענסטע יאָרן,
איצט פון אַלע צערן
איז נאָר פרייד געוואָרן.

און דאָס לאַנג דערגרייכטע,
פול מיט יוגנט־ברענען,

שמייכלט אַ פאַרבלייכטע,
גאַרניט צו דערקענען."

(האַסט געוואָלט זיך נאַרן)

"ביטער איז געווען מיין נעכטן
און דער היינט איז אויך פיל זאָרגן —
און דער היינט און נעכטן — ביידע
שאַפן, וועבן מיר מיין מאָרגן.

אַ, אַזעלכע צוויי שלימזלס
קענען רעכטס דען עפעס מאַכן? —
טיוועט ארויסקומען אַ מאָרגן
נאָר צום חזקא, נאָר צום לאַכן..."

(מייע טעג)

"איך פאַר אַלע טאָג אויפן בריק —
פעסט הענגט ער אויף אייזערנע שטריק.
און מעג דער טראַמוויי זיין ווי שווער —
דער בריק איז נאָך שטאַרקער ווי ער.

איז זיך איך מיר רואיק און טראַכט :
ווי זיכער מען האָט עס געמאַכט !
נאָר אָפּטמאָל דערשרעקט זיך מיין האַרץ.
אַ וואָגן באַגעגן איך שוואַרץ.

ער פאַרט מיטן זעלביקן בריק,
וואָס הענגט אויף די אייזערנע שטריק...
אין אַרון ליגט עמיצער שטום — —
דאָו דאַכט מיר, דער בריק וויגט זיך אום..."

(אויפן בריק)

לפנים נעמט רייזען אויף די ווירקלעכקייט אימפולסיוו. אין
דעם מעטאָד פון זיין אויסדרוק פילט זיך אָבער עפעס באַשטימטס,
איבערליינגנדיקס און באַוואוסטזיניקס.

אין די קעגנזייטיקע בייטענישן צווישן בילד און איבערלעבונג, פאָעטישן געדאַנק און באַטראַכטונג, דערגרייכט ער אַ האַרמאָנישע גאַנצקייט. ער דערגרייכט דעמדאָזיקן שטריך מיט דער הילף פון שאַפן אַ פערספעקטיוו פאַר זיין ווירקלעכקייט. זיין מעטאָד צווינגט צו דערשפירן אַ דערווייטערטן אָפשיין און אַ מאַטן אָפּקלאַנג פון אַ האַלב־וואַכן צושטאַנד. ווי לעבן־געטריי און ניכטער רייזען זאָל ניט אָנהייבן זיינס אַ ליד, איז שווער אָנצודייטן ווי אזוי מען איז אומבאַמערקטערהייט פאַרנאַרט געוואָרן אין אַן איבערגעוואַנדל־טער שטימונג. די כלומרשטע ניכטערקייט פון ליד ווערט שטיל אויס־געוועפט און דערפאַר ווערט זי ווי אוועקגעטראָגן אין אַ ווייטקייט, וואָס שפיגלט אָפּ דאָס עטערישע פון דער ווירקלעכקייט. אַזוינאָך ווערן ביי אים קאָנקרעטע שילדערונגען פאַרוואַנדלט אין אויפֿלויכטנ־דיקע בילדער, אין מינאַרע זעאונגען.

אין זיין פאַקטישער דערפאַרונג זעט רייזען די ווירקלעכקייט נאָענט. אין זיין פּאָעטישער דערפאַרונג זעט ער די ווירקלעכקייט אין פערספעקטיוו. אין ביידע פאַלן איז זיין ווירקלעכקייט אַ סטאַטישע, הן רעאַליסטיש, הן פאַרגייסטיקט. פון נאָענטן זעט ער דורכדרינג־לעך דעם פאַקט. פון ווייטן זעט ער דאָס טיפערע, דאָס עצמדיקערע פון דעם פאַקט. און ביידע געפינען זיך אין זיינע פערזן אין איין און דערזעלביקער צייט. און דאָס איז דאָס רייצנדיקע פון זיין ליד. רעאַליסטיש אין אומפאַס, כלומרשט פשוט און ניכטער אין אויס־דרוק, צווינגט ער אַרויף אַ מין אַלעגאָריע און סימבאָלישקייט, אַ מין אידעאָליזם. אָבער דער סוד פון פאַרוואַנדערונג און אומדער־וואַרטקייט ליגט אין זיין דינאַמיס. דאָס איז זיין אומבאַוואוסטער איבערגאַנג פון איין סטאַטישקייט צו אַ צווייטער, ד. ה. פון זיין פאַק־טישער אין זיין פּאָעטישער דערפאַרונג. דאָ ליגן קערנער פון דעם שפעטער־אויפֿבלענדיקן אינדיווידואַליזם אין דער אידישער פּאָעזיע. דאָ ליגט דער סוד פון

„... דעם ווייסן רויש פון ווערטער,
וואָס פון אַ ליד זיך טראָגט,
דעם אָפּקלאַנג פון די בלאַנקע ערטער,
דאָס וואָרט, וואָס ניט דערזאָגט.“

(כיהאָב ליב)

אַנגערעגט פון אַן אימפּרעסיע ווערט רייזען גלייך באַוואוסט-
זיניק וועגן זיך אַליין אין אַנגעזיכט פון דעם אָביעקט, וואָס האָט אויף
אים געוויקט. זיין באַציאונג צום אָביעקט ווערט אַ וואַריאירנדיקע.
זי ווערט אינטימער דערמיט, וואָס ער באַדירט זיך אַליין,
דורך זיין נאָענטקייט צום אָביעקט. די אומציייליקע פרטים פון דעם
אָביעקט רופן ארויס אויך אומציייליקע פרטים אין רייזענס פאָעטישע
ענטפערס. ביי רייזענען ווערט די בייטבאַרקייט און קאָמפּליצירטקייט
נאָך מער וואַריאירט צוליב דעם, וואָס דער אָביעקט ווערט געביטן
פון אַ נאָענט-באַגרענעצטער קאָטעגאָריע אין אַ ווייטער און אַ צו-
נויפגעגאָסענער מיט די שייכותן פון אַנדערע עקזיסטענצן. אַזוינאָך
ווערט די אינטימקייט צו דעם, וואָס ער באַהאַנדלט, נאָך געענטער.
אין פּלוג ניט ער אַ בילד. נאָר הינטער דעם איז פאַרבאָרגן אַ פּסיכאָ-
געזעלשאַפטלעכער און פּסיכאָ-אינדיווידועלער הינטערגרונט, ד. ה.
אַ שייכות צווישן אַ פּסיכאָלאָגישער רעאַגירונג און אַ באַשטימטער
געזעלשאַפטלעכער סיטואַציע; אַדער אַ שייכות צווישן אַ פּסיכאָלאָגיש-
שער דערשיינונג און אַ פּערזענלעך-אייגענעם באַוואוסטזיין. ביים
פּלוצימדיקן דערווייטערן דעם אָביעקט פון זיך, דערזען מיר די פאַר-
שידענע לפּנימדיקע סתירות אין זייער האַרמאָנישן צוזאַמענהאַנג.

אַ דאַנק זיין אינטימקייט מיטן אָביעקט דערגרייכט ער די פּלוצ-
צימדיקע דערווייטערונג פונם אָביעקט דורך שטילע שטריכן, אויס-
געדריקט אין אַ שאַרפער לאַקאָנישער פּראָזירונג. דערפון, אייגנט-
לעך, נעמט זיך די שווערקייט אַנצוואוויזן אויף דעם מעכאַניזם פון
זיין ליד און אויף דעם תוך פון זיין פאַרם.

דער שטילער, קוים-געהערטער טאָן איז זיין באַליבסטער רויש.
ער האָט ליב

„דאָס שטילע מורמלען ווי פון קוואַלן,
וואָס דיר איז ניט באַקאַנט
פון וואו זיי גייען, וואו זיי פאַלן —
איז וועמעס וואונדערלאַנד...“

(כיהאָב ליב)

שטילקייט איז זיין געמיט־צושטאַנד און די טיף פון אַלע זיינע איר
בערלעבונגען. זיינע פרייהייט־לידער, וואָס טראָגן מיט זיך אַ מונד־
טערקייט און דערהויבנקייט, רייסן זיך קיינמאָל ניט אַריבער די גרע־
געצן פון הויכע טענער. זיי פאַלן קיינמאָל ניט אַריין אין דעם שאַ־
בלאָז פון שרייעדיקער דעקלאַמאַציע. פאַרקערט, זייער יסוד איז די
שטילקייט און זייער צאָרן איז דער גליענדיקער, פאַרצווייפלטער, אָבער
ניט־היסטערישער אָפּשיין פון פיין. די ווערטער וואָס דריקן אויס
שטילקייט, ווי שמיכל, גוטמוט, לייטערונג, פליסן, בלייך א. א. זיינען
זיינע באַליבטע ווערטער און באַשטימונגען. דאָס וואָרט אַליין „שטיל“
קאָן מען טרעפן כמעט אין יעדן צווייטן ליד:

„בין איך וועל אַזוי מיר אויסגיין
איז דער שטיל, אין מזרח־ווינקל...“

(מאָיאָקא משמעלן ?)

„אַז מיר ריידן,
לאַזן מיר אַראָפּ דעם פנים
און די ווערטער שטיל, געוואויגן,
ווי עס פאַסט פאַר אונדז קבצנים“

(מיר קבצנים)

„
ווען די לופט איז פול מיט קלאַנגען
און די שטילקייט זינגט איר ליד...“

(אַפּטמאָל)

„ווער איז געווען אַמאָל דער ערשטער,
וואָס האָט די אותיה אויסגעטראַכט ? —“

געזעסן איז ער אַ באַהערשטער,
אין שטילקייט פון געהיימער מאַכט..." (ווער ?)

אין דעם קעגנזאָץ פון זיין שטילקייט און זיין שאַרפער לאַקאָ-
נישער פראַזירונג ליגט דער סוד, וואָס זיין פראַזירונג זעט אויס פאַר-
עמיש. אין זיין העלן ליד רוט אַ דעמער-פאַרב און פאַרווייכטער קלאַנג.
דער „איבערגאַנג פון דעם מאָג אין נאַכט" איז באַראַקטעריסטיש פאַר
זיין איבערגאַנג פון ווירקלעכקייט אין ראַמאַנטיק :

„אין דעם איבערגאַנג
פון דעם טאָג אין נאַכט,
אין דער צווישן־שעה
איז אַזויפיל גנאָד, געזאַנג,
איז אַזויפיל גוטסקייט דאָ."

זע, ווי פאַרזיכטיק און זאַכט
גייט די זון איר וועג
אין איר העלער פראַכט
צו דעם מערבס ברעג...

זע, ווי לאַנגזאַם אירע טריט,
ווי זי וואַלט געוואַכט,
ווי זי וואַלט געהיט,
פלוצלונג זאָל ניט ווערן נאַכט...

און ווי לאַנגזאַם שטיל עס דעקן
שאַטנס אַלע מערק און גאַסן,
שלייכן צווישן זונען־פאַסן
אַזוי אומבאַמערקט, געלאַסן,
אַזוי פאַרזיכטיק, באַדאַכט,

אום די וועלט ניט צו דערשרעקן
פלוצלונג מיט דער נאָכט..."

(אין איבערגאַנג)

רייזענס לאַסאַנישע און זאַכלעכע שורה, אין איר גאַנג דורך
זיין שטילקייט און באַדאַכטקייט, שאַפט „דאָס וואָרט, וואָס ניט דער-
זאָגט“, די ווייטקייט פון „קיינמאַל ניט גערעדטע ווערטער“. ביי עט-
לעכע שפעטערדיקע דיכטער פאַרמערט זיך די געפרעסטייט און די
פינקטלעכקייט פון דער שורה. ביי רייזענען אָבער איז עס שוין אַ
כאַראַקטעריסטישער פאַרטיפטער שטריך. זיין פשוט לשון ווערט
פאַרוואַנדלט אין אַ פּאָעטיש, ניט מיט דער הילף פון נוצן פּאָעטישע
באַשטימונג-ווערטער אָנשטאַט פשוטע, נאָר צוליב זיין צאַרטן און
שפאַרעוודיקן צייכנען די קאַנטורן פון וואָרט. דאָס פירט צום
צמצום. און ביי רייזענען באַווייזן זיך קלאַרע אָנזאָגן און ביישפילן
פון דער פאַרמולע-שורה. דאָס לעצטע איז ניט בלויז צמצום, אָדער
אַן אונטערגעשטראַכענער באַשטאַנדטייל. די פאַרמולע-שורה לעבט,
ווי אַן אינדיווידועל וועזן, איר אייגן זעלבסטשטענדיק לעבן. און אָג-
נעזאָגט האָט רייזען די פאַרמולע-שורה מיט קאַנקרעטע ביי-
שפילן. זיין גרויסער אָנזאָג און צוגרייט איז געלעגן אין דער עפּי-
גראַמאַטישקייט און, נאָכמער, אין דעם אומדערוואַרטן ווענד צום
סוף ליד. דער אומגעריכטער קלימאַס און זיין אויפלייז צום סוף
פון ליד רופט אַרויס

„דאָס ציטערדיקע זיך פאַרטראַכטן,
ביים לעצטן וואָרט און קלאַנג,
ווי דו פאַרטראַכטט זיך אין פאַרנאַכטן
ביים שטילן זון-פאַרגאַנג...“

(כיהאָב ליב)

„דאָס ציטערדיקע זיך פאַרטראַכטן“ העלפט נאָך מער טראַכטן וועגן דער באַרירטער דערשיינונג און זען זי אויף אַ ווייטערער דיס טאַנץ. אינם ליד „אויף דער חתונה“, צ. ב., דערציילט רייזען וועגן אַן אַרימען קרוב, וואָס „פאַר דעם טיש איז ער קיין ציר — זיצט דער אַרעמער ביים טיר“. די שילדערונג פון דער חתונה פליסט אַזוי, אַז זיין אַרימקייט און דערשלאַגנעקייט זאָל ווערן אונטערשטראַכן ווי אַ קעגנזאַץ צו אַ רייכער חתונה. פּלוצים, ביים סוף פון ליד, דער פּילט זיך אַן אומדערוואַרטע שטייגונג אין דעם אַרימאָנס שטימונג. דאָס קומט-פאַר אַ דאַנק רייזענס ווענד אין זיין טעכניק פון צוגרייטן כּסדרדיקע קעגנזאַצן, און ווען אַ ווייטערדיקער קעגנזאַץ ווערט נאָ-טירלעכערהייט, דערוואַרט, ווענדט ער אַן דאָס אויף וואָס מען האָט זיך לחלוטין ניט געריכט. אין דעם נאָרוואָס דערמאָנטן ליד, צ. ב., גרייט ער צו די פאַרטיפונג פונם אונטערשייד צווישן אַרים און רייך. מער פון אַלעמען פּילט און לעבט איבער דעם ווייטיק דער אַרימאָן אַליין, דער פאַרשעמטער און פאַרשטויסענער ביי דער טיר. אָבער

„נעמען דאָך די קלעזמער שפּילן,
הייבט ער אָן זיך הויך דערפּילן.
קלאַנגען קומען גלייך צום טיר,
און ער שמייכלט ווי אַ גביר...“

דאָ קומט פאַר דיזעלכע פּסיכאָלאָגישע צוגרייטונג פאַר איין איבער-לעבונג און דער פּלוצימדיקער איבערקער צו אַ פאַרקערטן אויספיר. דערדאָזיקער אומגעריכטער ווענד רוקט אָפּ דאָס שוין-כאַנומענע אויף אַ ווייטן שטח. דערמיט רופט עס אַרויס ביים לעזער מער ענערגיע און אַנערעגונג נאָכצוטראַכטן דאָס דערווייטערדיקע. אומבאַוואוסט-זיניק האָבן מיר שטענדיק אַ נייגונג אָפּצופּלאַנטערן די קאָמפּליצירט-

קייט פון צוויי בייטנדיקע קעגנזאצן. דאָס שאַפט אַ מער דויערנדיקע ווירקונג און רופט אַרויס אַ פאַרלאַנג מיטצופילן. רייזענס לידער „דאָס ניגערל“, „קריסטלעך“, „צוויי בילדער“, „פאַרטאָג“, אַמאָל איז“, „ניט זאָגט“, „פאַרגעבונג“, „אַ טרוים“, אויסרעכענענדיק בלוז צו פּעליק אָנגעכאַפטע לידער פון איין באַנד, זיינען קאַנקרעטע אילור-סטראַציעס פון זיין אומגעריכטן סוף־וועג אינם ליד.

אַנאַליזירן רייזענס פּאַעטישע אַנטוויקלונג מיינט אויך אַנאַליזירן די פּולע און פאַרענדיקטע אַנטוויקלונג פון רעאַליזם אין דער אידישער פּאַעזיע. רייזען איז דורכגעגאַנגען דעם פּרימיטיוון, דעם קריטישן און דעם פּאַזיטיוון רעאַליזם. דורך אַלע עטאַפּן פון זיין רעאַליזם פילן זיך אָנדייטן פונם אָנקומענדיקן אימפּרעסיאָניזם. רייזען לאָזט אויף זיך שטראַמען אומציייליקע מאַמענט-איינדרוקן. אַ רעאַליסט נאָך דער טראַדיציע נאָך, אַן אימפּרעסיאָניסט נאָכן טעמפּעראַמענט, נייט ער דורך דעם וועג פון כּסדרדיקע מערנדיקע סתירות פון דער ווירקלעכ-קייט. דער אַקטיווער סקעפטיקער, וואָס געפינט אין זיך פאַרשידענע אָנגעזיכטן פון אַ מאַמין, זוכט ער אינטימקייט אין קלענסטן פרט פון דערשיינונגען, אין ווייטסטן אָפּקלאַנג. אויף אַלץ ענטפּערט ער ווי אַ טיפּער עטיקער — אַ בעל־רחמים, אַ זוכנדיקער צווייפלער, אַ טראַגישער איראָניקער, אַפילו אַ האַמאַניטיקער.

מיט דעם קול פון ראַמאַנטיקער רעדט רייזען דער אָנזאָגער פון אינדיווידואַליזם אין דער אידישער פּאַעזיע. אָבער איבער אַלץ הערשט זיין האַרמאָניע איבער סתירות. ער דערגרייכט דיראָזיקע הויכע באַ-גרייפלעכקייט דורך דעם מעטאָד פון שילדערן די ווירקלעכקייט, ווערנ-דיק אויפגעלייזט אין איר. נאָכמער אָבער דורך דערווייטערן זי, כדי זי טיפּער דערזען און דורכדעם זי באַהערשן. בלוז מייסטערס דער-

גרייכן די פולשטענדיקע באהערשונג פון זייערע קאטעגאָריעס, און
קאָנען אזוינאָך קומען צו יענער גרויסער באַגרייפֿלעכקייט, וואָס זאָל
באַרעכטיקן זייער אויספיר, אַז

„מיין ליד איז געבויט
מיט מאָט און מיט קלאַנג,

איך ווייס וואו איך גיי...”

(צי איז דאָס מאָדערן)

